

Nieuwe Dorpen

Analyse van partijen en processen

L. Nijhuis en M. van Beek, Storm CS Architects & Consultants

en

H. Diepenmaat, Actors Procesmanagement Zeist BV

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster

Postbus 20401

2500 EK Den Haag

tel.: 070 378 56 53

internet: <http://www.agro.nl/innovatienetwerk/>

ISBN: 90 - 5059 - 185 - X

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.

Rapportnr. 03.2.043, Den Haag, juni 2003

Deze publicatie maakt onderdeel uit van een serie over het onderwerp Nieuwe Dorpen. Contactpersonen voor dit onderwerp zijn ir. N.J. Beun en dr. J.H.A. Hillebrand.

In deze serie zijn verschenen:

- *Nieuwe dorpen – een eerste verkenning van problemen en kansen*
STORRM CS en DLA+ landscape architects – juni 2003 – rapport 03.2.042, ISBN 90-5059-184-1
- *Nieuwe dorpen – analyse van partijen en processen*
STORRM CS en Actors Procesmanagement – juni 2003 - rapport 03.2.043, ISBN 90-5059-185-X
- *Nieuwe Dorpen - verslag expertmeeting*
STORRM CS - juni 2003 - rapport 03.2.040, ISBN 90-5059-187-6
- *Nieuwe dorpen – kwalitatief onderzoek naar de meningen van burgers*
Motivaction – juni 2003 – rapport 03.2.041, ISBN 90-5059-186-8
- *Nieuwe dorpen – eerste verkenning van hun sociale vitaliteit*
B.Kisjes en dr. C.W.M. Giesen – juni 2003 - rapport 03.2.032, ISBN 90-5059-176-0

Voor nadere informatie zie ook de volgende artikelen in de pers:

- *Nieuwe dorpen, nieuwe kansen* - Algemeen Dagblad - dinsdag 17 december 2002.
- *Woonwijk is meer dan gedrocht om te slapen* - Trouw - vrijdag 27 december 2002.
- *Nieuwe dorpen, nieuwe kansen?* – Werkplaats voor de Leefomgeving, juli 2003.

Deze artikelen en de publicaties zijn ook te vinden op de internetsite van InnovatieNetwerk (www.agro.nl/innovatienetwerk)

Voorwoord

Centraal in dit rapport staat een nadere beschouwing over de diverse partijen die betrokken zijn bij het onderwerp Nieuwe Dorpen. Partijen die gezamenlijk een aantal problemen aanpakken, kansen zien of niet en ontwikkelingen maken of breken. De doelstelling van dit onderzoek is drieledig: zicht krijgen op relevante partijen en kwesties, inzicht krijgen in drijfveren van partijen en begrip krijgen van processen die beogen een 'Nieuw Dorp' daadwerkelijk te realiseren.

Kan het bouwen van nieuwe dorpen helpen bij het realiseren van een samenleving die op een duurzame wijze tegemoet komt aan de woon- en werkwensen van burgers? En kunnen via het bouwen van nieuwe dorpen een aantal problemen opgelost worden die we niet meer op andere manieren goed kunnen aanpakken? Intrigerende vragen, een serieus debat waard. InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster wil dat debat voeden en stimuleren. Een breed palet van vragen komt daarbij op tafel over werkgelegenheid, landschappelijke kwaliteit, zorg, voorzieningen, sociale cohesie, vormgeving, inpassing, financiering, beheer en participatie van (toekomstige) bewoners.

Om de kansen en de energie die er blijken te zijn voor dit onderwerp te benutten is een integrale en vernieuwende aanpak nodig. Het door InnovatieNetwerk gestarte traject rond 'Nieuwe dorpen' bestaat uit het (laten) maken van ontwerpen, het in kaart brengen van wat her en der (ook in het buitenland) gebeurt op dit terrein, het inventariseren van normen en waarden van burgers en maatschappelijke organisaties ten aanzien van wonen, werken en recreëren, en het organiseren van debatten. Uiteindelijk zou dit via proefprojecten (experimenten in de praktijk) kunnen leiden tot de realisatie van Nieuwe Dorpen. Of het zo ver komt hangt in belangrijke mate af van zowel de resultaten van het debat als ook de moed van politici en ambtenaren om een dergelijke ingrijpende vernieuwing positief kritisch tegemoet te treden en van het oordeel dat in het debat over de maatschappelijke meerwaarde van het concept geveld zal worden.

Ik hoop dat de resultaten van dit onderzoek u als lezer uitdagen om mee te denken. Met het nadenken over nieuwe dorpen wordt een stap gezet naar ook een andere manier van denken over de ruimtelijke ordening in ons land. Het denken over het Nieuwe Dorp is geen doel op zich maar een manier om denkpatronen over hoe we in Nederland willen wonen, werken en recreëren in het landelijk gebied tegen het licht te houden, en daar waar deze belemmeren te doorbreken.

*Dr. G. Vos,
directeur InnovatieNetwerk Groene Ruimte
en Agrocluster.*

Inhoudsopgave

Voorwoord	i
1. Inleiding	1
2. Doelstelling	3
3. Werkwijze	5
4. Resultaten	7
4.1. Media-impressie	7
4.2. Gesprekken en PAIR-matrices	12
4.3. Voorbeeldproject en processchets	21
5. Conclusies en aanbevelingen	27
5.1. Samenvattende conclusies	27
5.2. Aanbevelingen	30
Bijlage: Media-impressie	33

1. Inleiding

Het landelijk gebied is in beweging. Randstedelingen komen rust en ruimte zoeken. Tijdelijk of permanent. Ouderen keren er terug naar hun roots. Jongeren trekken er juist weg. Op zoek naar werk, naar andere ritmes, naar betaalbare woonruimte. Boeren houden hun bezigheden voor gezien. Of breiden juist uit tot megabedrijven met het vee voornamelijk op stal. Er ontstaan nieuwe sociale verbanden. Collectieve voorzieningen (openbaar vervoer, supermarkten, etc.) verdwijnen. Het traditionele karakter van dorpen wordt vermengd met de gebruiken en gewoontes van de nieuwe 'import'.

Vooraf in kleine gemeenschappen worden veel veranderingen als bedreigend ervaren en is men dringend op zoek naar een nieuw sociaal evenwicht. Nieuwe economische dragers, nieuwe manieren om jongeren, hun kennis en activiteiten voor de regio te behouden. Tegelijkertijd is er ook ruimte voor vernieuwing. Op plaatsen waar boerenbedrijven verdwijnen komen kansen voor recreatie, voor nieuwe vormen van samenleven, voor nieuwe economische activiteit. En voor woningen, ook voor starters.

Met het oog hierop werkt InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster aan een visie op nieuwe nederzettingen in het landschap. Is het mogelijk om tot aantrekkelijke bebouwingsvormen in landelijk gebied te komen waarbij het kleine getal leidend is en waarbij meerdere problemen in samenhang opgelost zouden kunnen worden? Deze gedachtegang is inmiddels neergeslagen in de term '*Nieuwe Dorpen*' (ND).

In het kader van deze visievorming zijn door InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster verschillende projecten uitgezet die afzonderlijk worden gepubliceerd. Centraal in dit rapport staat een nadere beschouwing van de diverse betrokken partijen. Partijen die gezamenlijk een aantal problemen aanpakken, kansen zien of niet en ontwikkelingen rond '*Nieuwe Dorpen*' maken of breken. Inzicht in betrokken partijen, hun meningen en belangen is daarom van belang.

Het spelersveld is breed en divers, zo blijkt uit de uitgevoerde activiteiten. Vanuit verschillende invalshoeken zijn we het te lijf gegaan. Hoofdstuk 2 geeft de doelstelling. Hoofdstuk 3 gaat in op de werkwijze. Hoofdstuk 4 schetst resultaten en bevindingen. In Hoofdstuk 5 ten slotte, trekken we conclusies en presenteren we aanbevelingen, met als oogmerk de discussie rond de '*Nieuwe Dorpen*' verder te laten bruisen.

2. Doelstelling

De doelstelling is drieledig.

Ten eerste willen we zicht krijgen op de belangrijkste partijen en de meest in het oog springende elementen inzake de discussies rond ND.

Ten tweede, en meer specifiek, zoeken we inzicht in drijfveren van partijen. Het zijn immers deze partijen die activiteiten rond ND initiëren, stimuleren, negeren of zelfs verzieken.

Ten slotte willen we processen begrijpen die beogen een 'Nieuw Dorp' daadwerkelijk te realiseren.

Deze drieledige doelstelling staat aan de basis van *één algemene doelstelling*:

“Het aanleveren van bouwstenen die de verdere discussie bevorderen en mogelijke realisatie van ‘Nieuwe Dorpen’ in een nieuw licht stellen.”

3. Werkwijze

Het spelersveld rond 'Nieuwe Dorpen' is breed en divers. Het strekt van actoren met ingesleten denkpatronen rond de nationale Ruimtelijke Orderingsdiscussie tot jongeren die zich economisch genoodzaakt zien uit hun geboortedorp weg te trekken.

Het onderwerp als zodanig laat zich moeilijk insnoeren; het is zelfs de vraag of dit wenselijk is. De uitdaging is recht te doen aan de breedte van het onderwerp en tegelijkertijd toch concrete bouwstenen voor verdere discussie op te leveren.

Hiertoe is een werkwijze gevolgd die gebaseerd is op elementen uit de Trinity-methodologie (zie kader). Drie invalshoeken staan centraal:

Trinity (Diepenmaat, 1997-2003) is gericht op processen met veel tot zeer veel partijen. Trinity is filosofisch gegrondvest. Naast theorieën omvat het echter ook praktische methoden om doelgericht te kunnen opereren in complexe spelersvelden. Twee van die methoden worden in deze actoranalyse ingezet: de PAIR-matrix en de Trinity-modelleertaal (zie overige tekstkaders). (Voor info: henk.diepenmaat@actors.nl)

1. Media-impresie. In de eerste invalshoek kiezen we nationale en regionale media als spreekbuis van partijen en filter voor de discussie. De ratio is dat partijen en uitspraken die deze media halen, blijkbaar nieuwswaarde hebben. Uit een themamap met circa 150 items, verzameld gedurende 2002 en begin 2003, zijn partijen en uitspraken gelicht die betrekking hebben op of raken aan ND. Het resultaat is een kleurrijke collage van *press bites* die een brede impressie geeft van betrokken partijen en hun meningen.

De **Trinity PAIR-matrix** is een middel om te verkennen of een partij bereid kan zijn tot samenwerking. De matrix benoemt vier kenmerken van die actor:

1. zijn belangen, en daaruit volgend
  2. de positie die hij inneemt,
  3. de rollen en
  4. de activiteiten.
- Dit wordt in hoofdstuk 4 nader toegelicht.

2. Gesprekken. In vervolg hierop kiest de tweede invalshoek de diepte. In samenspraak met opdrachtgever en externe deskundigen is een selectie gemaakt van 10 personen op sleutelposities. Hiermee zijn intensieve gesprekken gevoerd met als oogmerk zicht te krijgen op hun belangen en betrokkenheid. Centraal stonden: de PAIR-matrix (zie kader) van de gesprekspartner, relevante spelers volgens de gesprekspartner, en hun visie op en betrokkenheid bij ND.

3. Voorbeeldproject. De derde invalshoek, ten slotte, richt zich op het doorgronden van een concreet realisatietraject van een 'Nieuw Dorp'. Het betreft De Blauwe Stad in Oost-Groningen, een traject waar men reeds op het punt van bouwen staat.

Het proces is vanuit een samenwerkingsoptiek uiteengerafeld en beschreven in de vorm van een multi-actor-procesmodel in Trinity-modelleertaal (zie tekstkader). Op basis van het resulterende model identificeren we saillante punten in de procesgang, en proberen deze te generaliseren voor toekomstige trajecten.

De **Trinity-Modelleertaal** is een schematechniek waarmee samenwerking en interactie tussen verschillende partijen verkend en inzichtelijk gemaakt worden. Dit wordt nader toegelicht in hoofdstuk 4.

4. Resultaten

4.1. Media-impressie

De eerste stap van een stakeholderanalyse bestaat uit het identificeren van partijen die direct of indirect betrokken zijn bij 'Nieuwe Dorpen'. Hiertoe is allereerst een mediascan gemaakt. Op basis van reeds beschikbare informatie, aangevuld met berichtgeving in de media ten tijde van het begin van de stakeholderanalyse, is een lijst samengesteld met personen en organisaties die op de een of andere manier betrokken zijn bij 'Nieuwe Dorpen'. Hierbij is niet alleen gekeken naar partijen die nu reeds een mening hebben over 'Nieuwe Dorpen'. We hebben ook gezocht naar partijen die in de toekomst wellicht van belang zouden kunnen zijn gezien hun huidige uitspraken en acties op het gebied van onder andere ruimtelijke ordeningsprocessen, revitalisering van het landelijk gebied, nieuwe woonwensen of bescherming van natuur en milieu.

De mediascan heeft een uitgebreide lijst van betrokken partijen opgeleverd. Deze lijst met personen, partijen en mogelijke relevantie voor 'Nieuwe Dorpen' is opgenomen in de bijlage.

Wat kunnen we afleiden uit deze rijke impressie?

1. Er zijn heel veel verschillende partijen die op de een of andere manier iets te melden hebben over de inrichting van het landelijk gebied.

Zoals:

- gemeentes

De Brabantse gemeente Boekel gaat de strijd aan met het ministerie van VROM om haar eigen omstreden regeling voor inwonende ouderen te behouden. Van de gemeente mogen burgers een bestaand bij- of hoofdgebouw onder bepaalde voorwaarden verbouwen tot tijdelijke woonruimte voor de vader of moeder van de hoofdbewoner. De Provincie Noord-Brabant en de inspectiedienst van VROM menen dat Boekel handelt in strijd met het bestemmingsplan en de Wet op de Ruimtelijke Ordening (de Volkskrant, 03/10/02).

- provincies

Volgens dorpen in Rivierenland zijn er de komende jaren om de leefbaarheid van de kleine kernen in het Rivierenland te waarborgen, meer woningen nodig dan nu worden toegestaan. Voor de provincie is het rivierengebied zo bijzonder dat kwalitatieve argumenten van cultuurhistorische en landschappelijke waarde de doorslag moeten geven bij toekomstige woningbouw. Vandaar ook dat zij dwarsligt bij de bouw van tachtig woningen aan het Zandpad in Opijnen (de Gelderlander, 06/03/02).

- rijksoverheid

Minister Veerman (LNV) wil geen grond meer aankopen om geld te besparen en het accent in natuurbeleid verschuiven van natuurbeheer door professionele organisaties naar agrarisch natuurbeheer (o.a. Noordhollands Dagblad, 06/12/02).

Minister Kamp (VROM) schrapt de bebouwingsgrens die zijn voorganger, Pronk, wilde opleggen aan gemeenten (o.a. Cobouw, 11/12/02).

- diverse belangenbehartigers van zowel private als collectieve goederen, zowel landelijk georganiseerd als regionaal

De voorzitter van de Brabants-Zeeuwse Werkgeversvereniging ziet niets in het idee Zeeland te profileren als Paradijs voor gepensioneerden en zorgbehoevenden. Het economisch beleid in de provincie moet zich blijven richten op een verdere ontwikkeling van de haven- en industriegebieden (Provinciale Zeeuwse Courant, 08/01/03).

De Natuurbeschermingsorganisaties in Nederland, zoals Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen, hebben woedend gereageerd op het plan van Minister Veerman van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij om de aankoop van nieuwe natuurgebieden per direct te staken. Volgens hen wordt het natuurbeleid in Nederland 'lam gelegd' (de Volkskrant).

- hoogleraren

Hoogleraar rurale sociologie: "Villabezitters die hun land laten stofferen door een boertje met een paar geitjes en een roodbonte koe is abject" (de Volkskrant, 21/01/02).

- onafhankelijke adviesorganen

Volgens het RIVM zullen in de spanning tussen vraag naar wonen en vraag naar natuur de te verwachten veranderingen in de landbouw gelijktijdig kansen bieden voor groen wonen, voor natuur en voor de landbouw zelf als beheerder van de groene ruimte. Om de kwaliteit van zowel wonen als natuur en landschap te versterken moet hieraan richting gegeven worden, bijvoorbeeld door verruiming van de planologische contouren van zowel de rode verstedelijkte omgeving als van natuur en landschap (Natuurbalans, 2002).

Volgens het Ruimtelijk Planbureau bedient de ruimtelijke ordening zich van verouderde concepten als 'stad' en 'land', terwijl de verklontering in het westen laat zien dat die begrippen niet meer behulpzaam zijn bij het waar nodig open houden van ruimte, beschermen van natuur en cultuurlandschap en vooral bij het creëren van gevarieerde ruimte" (NRC Handelsblad, 18/02/03).

- individuele burgers

Een inwoner van Oude Willem, een dorp in een nationaal park in Drenthe: "Ik voel mij steeds meer ongewenst in mijn eigen woonomgeving" (Dagblad van het Noorden, 17/03/03).

Moeder en dochter Moerenhout mogen van hun varkensstal geen kinderdagverblijf maken. Volgens Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant is het buitengebied bestemd voor landbouw en natuur en niet voor de opvang van kinderen (BN/de Stem, 09/01/03).

Een groep van actoren die via de media relatief weinig van zich laat horen is het bedrijfsleven. Een partij als projectontwikkelaars wordt wel genoemd, maar is nauwelijks zelf aan het woord.

Een projectontwikkelaar houdt de gemeente Sliedrecht al bijna tien jaar aan het lijntje bij de ontwikkeling van een Vinex-locatie. Hij eist meer geld voor zijn grond of een monopolie-positie (Cobouw, 11/03/03).

Projectontwikkelaars wijzen erop dat gemeenten zich bij het maken van plannen tot hoofdlijnen moeten beperken en de uitwerking moeten overlaten aan de markt (de Volkskrant, 05/11/02).

2. Er speelt veel meer dan alleen een discussie tussen voor- en tegenstanders van bouwen in landelijk gebied.

Ten eerste leggen ook andere partijen dan alleen voorstanders van meer rood (bebouwing) of meer groen (natuur) claims op de schaarse ruimte. Zo wordt ook meer aandacht gevraagd voor blauw (water) of voor de bodem op zich (o.a. als bewaarplaats van oudheidkundige schatten).

Ten tweede bestaan er ook binnen de diverse partijen zelf grote verschillen van mening over hoe de ruimte het best benut kan worden.

Is de leefbaarheid van Nederland juist wel of juist niet gediend met bebouwing in landelijk gebied?

De directeur van Staatsbosbeheer vindt dat een hoogwaardige leefomgeving bestaat uit natuurgebieden en fraaie Hollandse landschappen, maar ook uit woningen en gebieden waarin gewerkt wordt (de Volkskrant, 25/11/02).

Vereniging Milieudefensie is van mening dat de leefbaarheid het best gediend wordt als er een duidelijke 'groene grens' getrokken wordt. Geen bebouwing in de open ruimte (www.milieudefensie.nl).

Sta je als boer- en tuinderorganisatie positief of negatief tegen een woonfunctie voor vrijgekomen agrarische bedrijfsgebouwen?

WLTO vindt dat agrarische bedrijfsgebouwen in Noord-Holland die vrijkomen geen woonfunctie moeten krijgen. Nieuwe woningen belemmeren namelijk nogal eens de ontwikkeling van agrarische bedrijven (AgriHolland Nieuws, 10/03/03).

NLTO kan ermee instemmen dat bestaande bouwlocaties, zoals voormalige agrarische bedrijfsgebouwen en vervallen bedrijventerreinen, eventueel wel benut worden voor landschappelijk wonen (NLTO-persbericht 03/08/02).

En hoe zou natuur er eigenlijk uit moeten zien?

Johan Prins, voormalig recreatieplanoloog bij de provincie Zuid-Holland: "We moeten ons natuurbeeld drastisch bijstellen; natuur is niet zielig en kwetsbaar. Zeldzame soorten zijn niet voor niets zeldzaam. Omdat ecologen algemene soorten niet interessant vinden bewegen we hemel en aarde om bedreigde soorten te behouden en te behoeden, want dat is zogenaamd goed voor de natuur. Wij kunnen als samenleving niet meer normaal met de natuur omgaan" (Haagse Courant, 08/11/02).

3. Er heerst veel ontevredenheid over de wijze waarop ruimtelijke ordeningsprocessen heden ten dage verlopen.

Tevreden mensen halen meestal niet het nieuws. Het is dan ook geen verrassing dat de media-impresie een algemeen gevoel van onbehagen uitstraalt over het Nederlandse ruimtelijke ordeningsproces. Opmerkelijk is echter dat de ontevredenheid zo breed verspreid is over verschillende partijen.

Gemeenten mokken dat ze niet voldoende woningen mogen bouwen om de eigen bevolking van betaalbare woonruimte te voorzien, particulieren voelen zich beknot in hun ondernemerschap en hun woonwensen, natuurbeschermingsorganisaties zijn bang dat de ecologische hoofdstructuur niet gerealiseerd wordt, aannemers ageren tegen het woud van inspraakprocedures; allemaal hebben ze het idee dat hun wensen in onvoldoende mate worden gerealiseerd.

Wat verder opvalt is dat het commentaar geconcentreerd is op twee punten:

- i) De wijze waarop in de praktijk beslissingen worden genomen over lokale initiatieven.

De Rijswijkse politiek is ernstig verdeeld over de vraag of de bouw van het luxe-wooncomplex Nieuwe Burght door moet gaan. De Rijksdienst voor de monumentenzorg oordeelde onlangs dat het stuk grond waarop het woonpaleis moet verrijzen een beschermde status moet krijgen. Het zou onderdeel uitmaken van een eeuwenoud landgoed en benoemd moeten worden tot rijksmonument. Het college van B&W en de VVD vinden dat afspraken die zijn gemaakt met o.a. projectontwikkelaars nagekomen moeten worden. De provincie vindt bovendien dat de plannen in strijd zijn met het Streekplan. Voor de gemeente dreigt een miljoenenstrop als gevolg van gemiste inkomsten en schadeclaims (Haagse Courant, 30/10/02 en 05/12/02).

ii) Het nationale ruimtelijk ordeningsbeleid als zodanig.

De SER wil dat Den Haag de oude, centralistische 'toelatingsplanologie' (dit mag niet, dit moet juist wel) laat varen en overstapt op een nieuw model ('ontwikkelingsplanologie') waarin de kansen en mogelijkheden die in de regio aanwezig zijn, worden benut in goed overleg tussen maatschappelijke organisaties, burgers, bedrijven en plaatselijke overheden (de Volkskrant, 24/11/01).

Wim Derksen, directeur van het Ruimtelijk Planbureau "Het gaat niet goed met de ruimtelijke ordening in Nederland [...] Is het niet tijd om 'Nieuwe Dorpen' te bouwen waar mensen zich geborgen en veilig voelen? Is het niet tijd om op te houden met het 'vervinexen' van Nederland? Is het niet tijd om de bouw aan te passen aan de andere levensloop van mensen? En is het uitgaan van de belangen van burgers niet een prachtige kans om een nieuwe, democratische invulling te geven aan het ruimtelijk beleid? (NRC Handelsblad, 18/2/03)

4. Er is momenteel momentum voor verandering.

Er is van alles in beweging. Niet alleen in het landelijk gebied. Maar ook in de steden. En op politiek niveau is ook het een en ander gebeurd. Een paarse periode is geëindigd. Belangrijke ruimtelijke ordeningsnota's zijn niet door de Kamer gekomen. Een ontstuiimige samenwerking kwam ten val. Er lijkt ruimte te komen voor verandering.

Onderhandelaars Balkenende (CDA) en Bos (PvdA) zijn het tijdens de formatie-onderhandelingen eens geworden over volkshuisvesting en ruimtelijke ordening. Gemeenten en provincies krijgen in de toekomst meer mogelijkheden om woningen te bouwen. Op het platteland mogen dorpen bouwen voor eigen behoefte. De plannen van voormalig PvdA-minister Pronk van VROM om van rijkswege met rode en groene contouren aan te geven waar wel en niet gebouwd mag worden, zijn van tafel (de Volkskrant, 04/03/03).

De bestaande planologie schiet tekort in gebieden waar complexe ruimtelijke opgaven liggen, waar ongelijksoortige zaken als bedrijfsverplaatsingen, natuuraanleg en woningbouw in één plan moeten komen. Het ministerie van VROM beschikt sinds kort

over een nieuw beleidsinstrument: ontwikkelingsplanologie. Geen blauwdruk voor de samenleving van bovenaf, maar een instrument dat mensen helpt van onderop hun maatschappij te maken (Financieel Dagblad, 01/04/03).

Een mediascan geeft een brede indruk van partijen en kwesties rondom ruimtelijke ordening, landelijk gebied en 'Nieuwe Dorpen'. Voor meer diepgang en een scherper beeld van de drijfveren van de afzonderlijke partijen, gaan we over naar invalshoek 2: de gesprekken.

4.2. Gesprekken en PAIR-matrices

Gesprekspartners

In eerste instantie hebben we gesproken met een drietal deskundigen met een brede blik. Zij hebben hetzij via de media, hetzij op een expertworkshop rondom 'Nieuwe Dorpen' op 27 januari 2003 een duidelijke mening verkondigd. Over ruimtelijke ordeningsprocessen in het algemeen en 'Nieuwe Dorpen' in het bijzonder. Dit zijn:

1. W. Derksen, directeur van het RPB (Ruimtelijk Planbureau);
2. F. Schoorl, directeur van het NIROV (Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting) en
3. J.B. Mandos, directeur Hogeschool Zeeland en voormalig burgemeester Borsele.

De gesprekken met deze experts hadden een open karakter. Centraal in de interpretatie van deze gesprekken stond de PAIR-matrix van de betreffende partij, hun visie en eventuele betrokkenheid, en een breed beeld van relevante spelers.

Hierop aansluitend en hierdoor aangestuurd is een serie gesprekken gevoerd die meer gericht waren op specifieke spelers. Gesproken is met partijen die vanuit één concreet gezichtspunt naar 'Nieuwe Dorpen' kijken (zoals maatschappelijke organisaties) of die vanuit een brede blik naar één specifiek 'Nieuw Dorp' kijken (zoals initiatiefrije gemeenten)¹. Gesprekspartners in deze reeks waren:

4. H. De Vries, gemeentesecretaris van de gemeente Dantumadeel;
5. J. Dantuma, wethouder van de gemeente Dantumadeel;
6. A. Van der Ploeg, wethouder van de gemeente Dantumadeel;
7. J. Debreczeny, wethouder van de gemeente Dantumadeel;

---

¹ Er is vanwege aard en omvang van deze studie niet met individuele huidige of toekomstige bewoners gesproken. Dat is onderdeel van een Motivaction-onderzoek (in opdracht van InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster).

8. Mevrouw M. Versnel-Schmitz, medewerkster van de Vereniging Natuurmonumenten;
9. J. Kleine, voormalig projectleider van De Blauwe Stad;
10. K. Breunessen, projectleider Ruimte en Landschap van de Vereniging Milieudefensie;
11. J. Kroon, Voorzitter Vereniging Bond Heemschut, afdeling Friesland;
12. P. Woudstra, Vereniging Bond Heemschut, afdeling Friesland;
13. G. Witsen Elias, Vereniging Bond Heemschut, afdeling Friesland;
14. M. Wachtmeester, wethouder in de gemeente Bellingwedde;
15. Niet nader te noemen projectontwikkelaar met accent op grondposities en
16. Niet nader te noemen andere projectontwikkelaar.

De gesprekken kenmerkten zich door een grote openheid en zelfs enthousiasme voor het fenomeen ND. Dit laat onverlet dat er sprake is van zowel voor- als tegenstanders en argumenten voor en tegen. Interessant gegeven is dat ND door nagenoeg alle gesprekspartners als een nieuw en vernieuwend concept gezien wordt. Stellingen zijn nog niet zwaar betrokken en er is nog veel ruimte voor een gezamenlijke afstemming en nadere invulling van aard en scope van het fenomeen.

PAIR-matrices

Het woord en het geschrift zijn wonderlijke voertuigen. We communiceren als het ware vanzelf met elkaar, als we elkaar tegenkomen, grotendeels zonder expliciete reflectie en in continue reactie op elkaar. Ook in de gesprekken is het zo verlopen. Een bondige interviewleidraad leidde tot een grote variatie aan gesprekken en gespreksthema's. Deze variatie condenserden we tot min of meer coherente beschrijvingen van de identiteit van partijen (want dat staat in een actoranalyse feitelijk centraal).

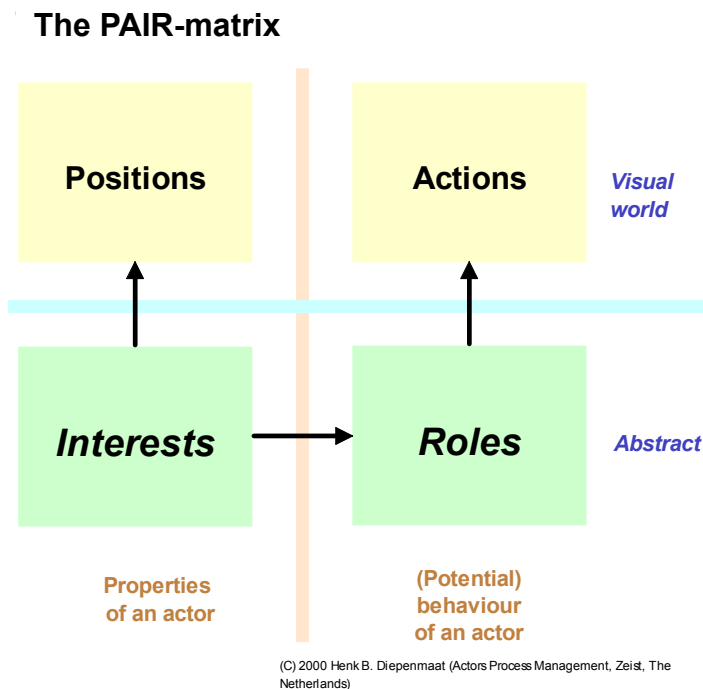
We hebben de PAIR-matrix gebruikt als ordenend principe. Dit onderdeel van Trinity is een middel om te verkennen of een partij bereid kan zijn tot samenwerking. Het is een soort lens waarmee we naar uitingen van actoren (in dit geval vooral de gesprekken) kijken. Sommige aspecten komen zo scherp naar boven (zoals belangen), andere blijven onderbelicht (zoals de emotionele betrokkenheid van het individu).

Voor de lezer met interesse in de theorie staat hieronder een toelichting van de PAIR-matrix. De lezer met vooral de wens om resultaten te lezen kan doorsteken naar de representaties van de opgestelde PAIR-matrices, verderop. Het is ook mogelijk eerst de ingevulde PAIRS te bekijken en vanuit dit intuïtieve beeld de hieronder staande toelichting te bekijken.

De PAIR-matrix (Diepenmaat, 1998-2002)

PAIR staat voor Positions, Actions, Interests, Roles. Dit zijn de facetten die in een PAIR-analyse scherp uitgelicht worden. Ze vormen de vier vlakken van een twee-bij-twee matrix (zie figuur). In de PAIR-matrix zijn elementen herkenbaar uit onderhandelingstheorie (posities en belangen), en elementen uit de Trinity-schematechniek (rollen en acties). In principe maak je een PAIR-matrix *per relevante partij*, en is het ontstane begrip dus actorgewijs (niet integraal). Door de partijen in separatie scherp te doorgronden ontstaat echter een veel scherper beeld van de feitelijke en mogelijke relaties tussen partijen. Kortom: focus is op partijen in separatie, als *'emerging property'* ontstaat begrip van partijen in samenhang. Deze samenhang wordt expliciet geadresseerd door Trinity-modellen.

1. Velden van de PAIR

Ieder veld van de PAIR heeft zijn eigen betekenis en waarde.

'Positie' beschrijft de aan anderen verklaarde standpunten (bijvoorbeeld *'De RO-discussie in Nederland wordt geregeerd door mantra's, niet door probleemoplosserichtheid'* of *'In het platteland mag niet gebouwd worden'*).

'Rol' is de abstracte naam voor een set bij elkaar passende activiteiten (bijvoorbeeld *onderzoekinstelling, discussiestimulator, adviesraad, wethouder*). Je kunt gokken op rolvreemde activiteiten van een partij, maar rol-eigen activiteiten zijn doorgaans eenvoudiger voor elkaar te krijgen, en leiden tot stabielere coalities.

'Belang' wordt actief nagestreefd of verdedigd door een actor (zoals *een goede lokale sociaal-economische basis, of voldoende groen in de regio*). De actor is doorgaans bereid te handelen in het verlengde van zijn belangen.

'Acties' zijn de feitelijke gedragingen van een partij. Zij zijn de manifestatie van haar aanwezigheid.

2. Helften van de PAIR

Iedere *helft* van de PAIR heeft ook zijn eigen betekenis en waarde.

Bovenste helft: In soepel verlopende samenwerkingsprocessen zijn de belangen en rollen van spelers naadloos op elkaar afgestemd. In moeizaam verlopende processen is er juist sprake van positieospel: posities worden ingenomen, en vanuit deze posities worden (vaak communicatieve) acties op elkaar afgevuurd, of er wordt stilte betracht. Het spel bevindt zich in de *bovenste helft* van de PAIR-matrix van de partijen. Veel complexe maatschappelijke

processen, zo ook de RO-discussies en de activiteiten rond ND, vertonen structureel positie spel, bijvoorbeeld tussen politiek links (“*het platteland moet platteland blijven!*”) en politiek rechts (“*uitbreiden van bestaande steden en dorpen mag als de economie dit vraagt*”). Dit terwijl juist het samenspel tussen positie spelende partijen de nodige beweegruiimte dient te creëren voor verdere stappen. Positiespel kun je immers alleen spelen als je nodig bent.

Onderste helft: Belangen kunnen vaak door meer dan één positie gediend worden, en rollen kunnen met meer dan één actie ingevuld worden. Daarom is het zoeken naar samenwerking kansrijker indien men zich niet concentreert op ingenomen posities en bestaande acties (de bovenste helft), maar op belangen en rollen. Zak dus bij het zoeken naar ruimte voor samenwerking af naar de onderste helft.

Linkerhelft: Aan deze kant vindt men de drijfveren van een actor, de redenen waarom hij/zij daadwerkelijk tot actie zou overgaan. Wil je iets van een partij, ken dan zijn posities en belangen. De gemakkelijkste weg is door aan te sluiten bij de ingenomen positie. Een iets moeilijker weg, maar nog steeds heel goed mogelijk, is door aan te sluiten bij zijn belangen (de positie kan dan veranderen; dit spel heet onderhandelen).

Rechterhelft: De rollen en acties geven aan wat een actor als zijn natuurlijke gedragingen ziet. Doorgaans heeft hij hier ervaring in opgebouwd, en bestaan er infrastructuren en instituties die dit ondersteunen. Handelen buiten het natuurlijke scala aan acties is lastig voor een actor, zeker als het ook nog buiten zijn natuurlijke rol valt. Daarom is het zaak, vanuit praktische overwegingen, rollen en gangbare acties van partijen goed te kennen.

Kortom: Vastzittende situaties bevinden zich in de bovenste helft van de PAIR. Coalitiebouw richt zich op de onderste helft. Wil je beweging in actoren, kijk naar de linkerhelft. Wil je weten of acties en rollen goed passen en naadloos aaneensluiten, kijk naar de rechterhelft.

3. De PAIR als schets van de identiteit van een actor

In samenhang geeft een ingevulde PAIR dus een beeld van de identiteit van een actor. Identiteit in de zin van “*wat vindt deze actor belangrijk en wat voor gedrag kun je daarom van deze actor verwachten*”.

4. De PAIR als opmaat voor het ontwikkelen van stabiele coalities

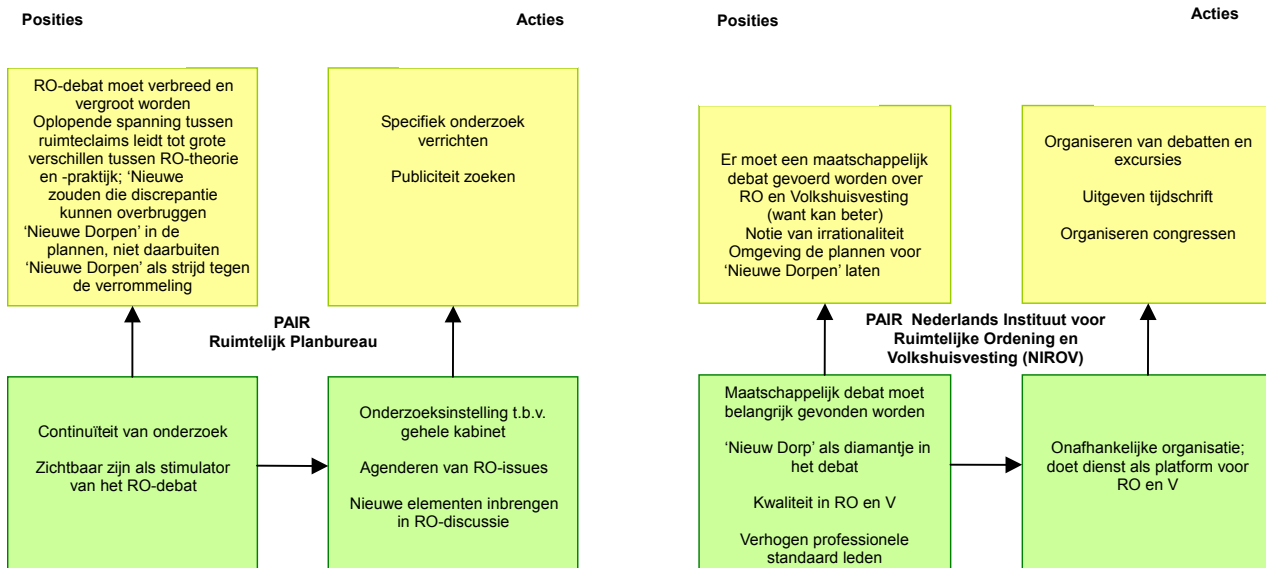
Partijen vormen een stabiele coalitie als hun activiteiten in elkaar passen en aansluiten bij hun natuurlijke rollen en legitieme belangen. Wordt slechts één PAIR (bijvoorbeeld die van de milieubeweging als hoeder van het platteland) spelbepalend gemaakt, en vraagt zij “*pairvreemde*” activiteiten van de anderen, dan moet zij hétzij veel kracht ontwikkelen om de rest uit hun natuurlijke rol te krijgen (consumenten deden dat bij de Brent Spar), hetzij er gebeurt maar weinig bij de andere partijen.

Op basis van de gesprekken hebben wij voor iedere relevante groep van actoren een PAIR-matrix gemaakt. Hierin wordt per actor aangegeven wat volgens ons zijn positie is ten aanzien van het idee ‘Nieuwe Dorpen’, wat zijn belangen zijn, wat zijn rol is en welke acties hij uitvoert. Op de volgende pagina’s worden de diverse PAIR-matrices weergegeven. Belangrijk bij het lezen ervan is dat deze matrices door ons zijn opgesteld en niet door de gesprekspartners², dat ze een beeld geven van de huidige situatie en kunnen veranderen in de toekomst en dat ze niet limitatief zijn. Ze beogen vooral inzicht in de beweegredenen en samenwerkingsmogelijkheden van partijen te geven.

---

² De invulling is dan ook geheel onze verantwoordelijkheid.

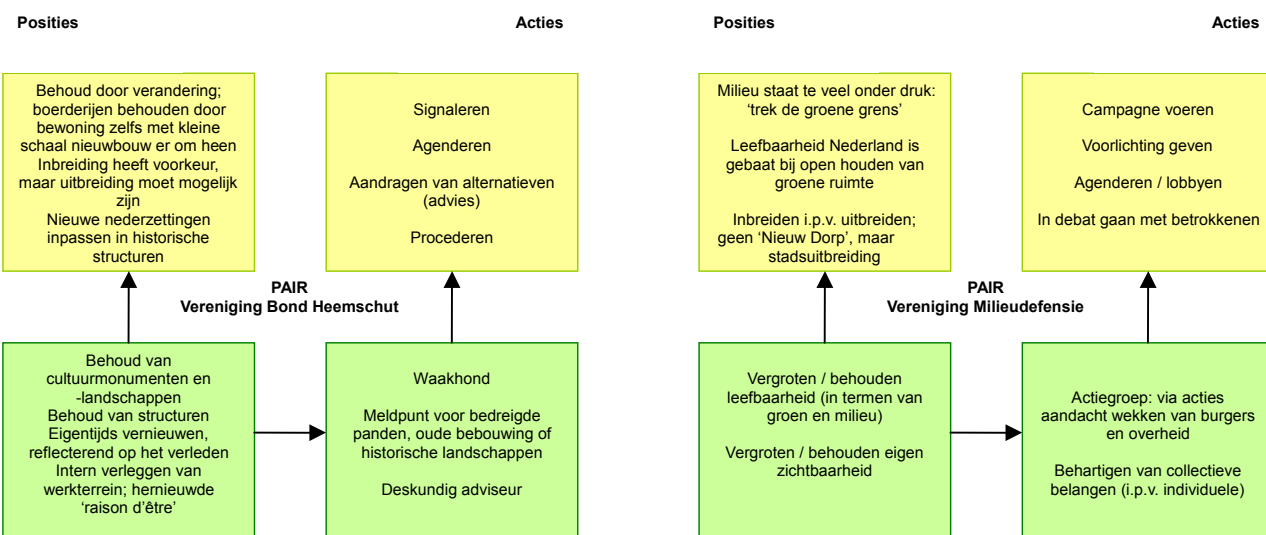

Belangen (interests)

Rollen

Belangen (interests)

Rollen

Belangen (interests)

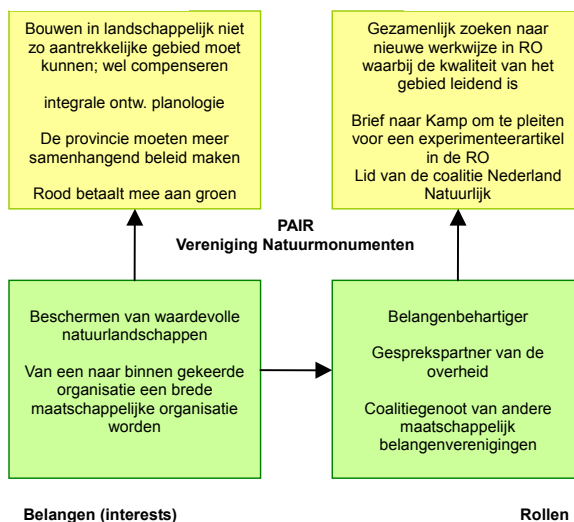
Rollen

Belangen (interests)

Rollen

Posities

Acties

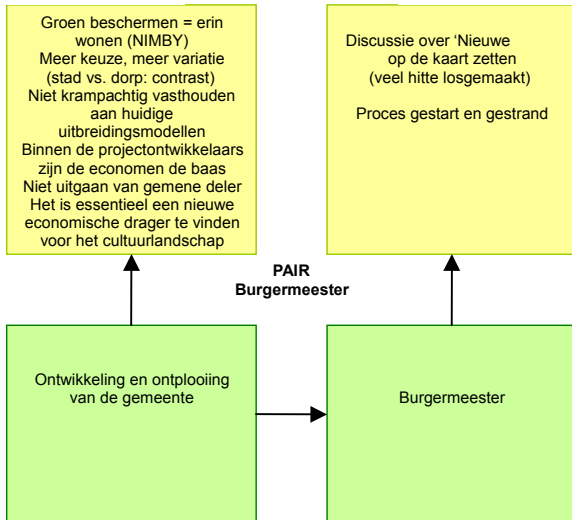

Belangen (interests)

Rollen

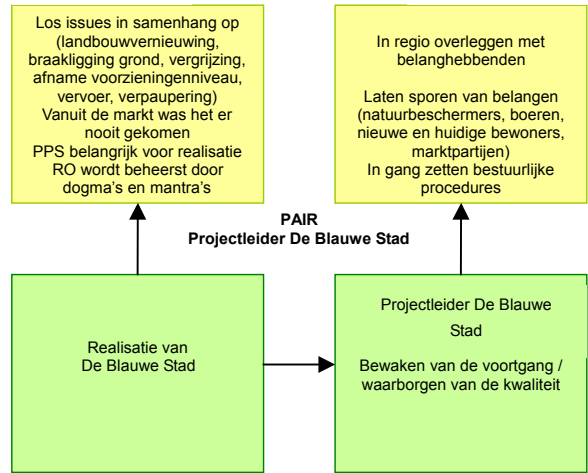
Posities

Acties

Posities

Acties

Belangen (interests)

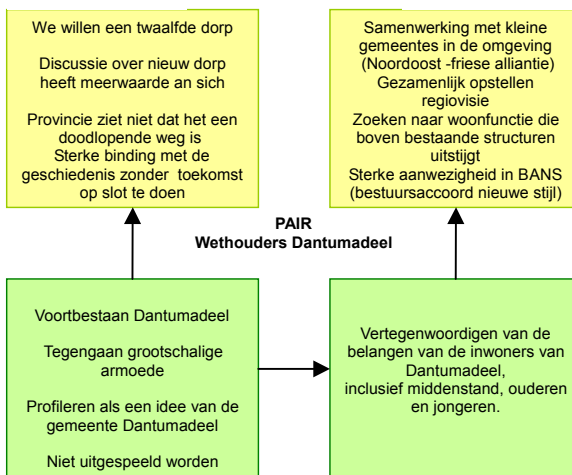
Rollen

Belangen (interests)

Rollen

Posities

Acties

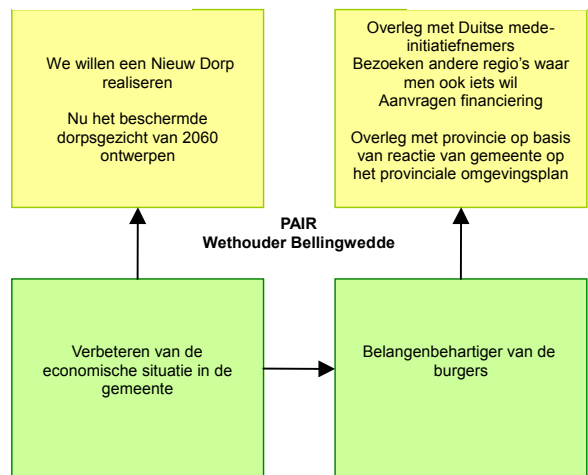

Belangen (interests)

Rollen

Posities

Acties

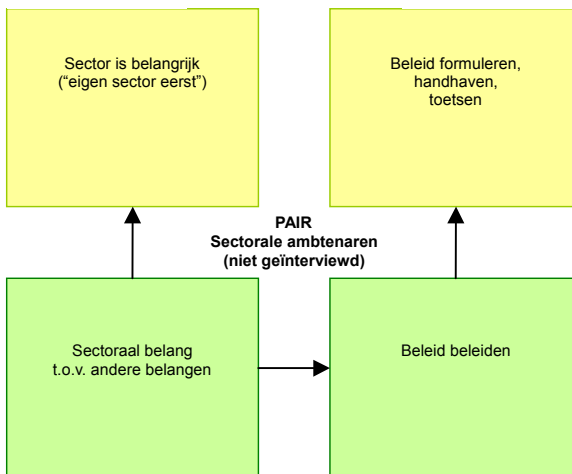

Belangen (interests)

Rollen

Posities

Acties

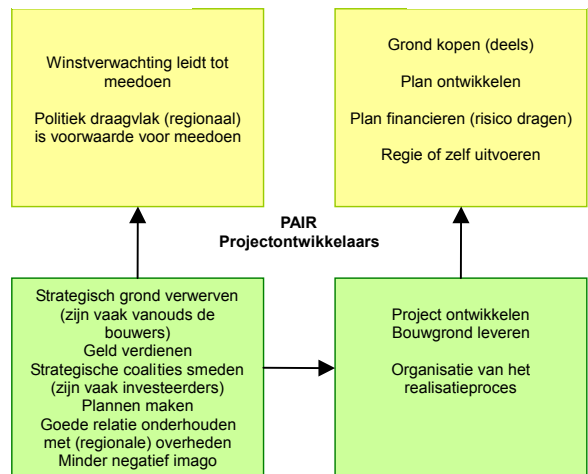

Belangen (interests)

Rollen

Posities

Acties

Belangen (interests)

Rollen

Observaties

De PAIR-matrices scherpen het beeld van de spelers, zoals dat uit de gesprekken naar voren kwam, verder aan. Terugkijkend op de interviews, kunnen specifieke opmerkingen en meningen beter in context geplaatst en begrepen worden. Een aantal observaties en interpretaties wordt hieronder uitgelicht.

Algemeen

1. De huidige verstarring in het RO-debat (rood vs groen, stad vs land, bebouwd vs open) is volgens een groot aantal spelers hard toe aan nieuwe impulsen (zie tekstkader). Nieuwe gespreksfora bloeien op om te ontsnappen aan de huidige gestolde situatie. Zo hebben Vereniging Natuurmonumenten, ANWB, AVBB en VNO-NCW een coalitie gesloten op zoek naar een nieuwe werkwijze in de ruimtelijke ordening.
2. Belangengroepen bieden openingen voor veranderingen, maar bestuurlijke en ambtelijke structuren bevorderen vooral de status-quo. (Zie voor voorbeelden *Specifieke coalities.*)

Dogma's en mantra's

Uit de gesprekken blijkt dat er op het gebied van RO sprake is van hardnekkige dogma's. Er is een scherpe scheiding tussen stad en land; open staat gelijk aan landelijk gebied, is goed en links. Bebouwing is stedelijk, niet wenselijk en rechts. Ook geldt: in het Groene Hart wordt niet gebouwd. De praktijk laat echter zien dat bovenstaande niet overeenkomt met de werkelijkheid, of zoals voormalig topambtenaar Geelhoed het verwoordt in *de Volkskrant* (05/04/03): *"Er worden fabels verkocht over de ruimtelijke ordening. Er wordt met dogma's geleurd. België wordt ons als afschrikwekkend voorbeeld gesteld. Wij hebben immers het Groene Hart, met een scherpe scheiding tussen stedelijk en landelijk gebied. Maar het is een mantra, het is niet waar. Veelzeggend is dat 80% van de bouwvergunningen in de Randstad tegenwoordig volgens een artikel 19-procedure wordt toegekend"*.

Spelersveld integraal

3. Het spelersveld valt, juist ook als we ons richten op de belangen, scherp uiteen in nationale en regionale/lokale spelers. Nationale spelers zijn het RPB, NIROV, Vereniging Bond Heemschut, Milieudefensie en Vereniging Natuurmonumenten. Regionale/lokale spelers zijn een burgemeester, verschillende wethouders en een projectleider van De Blauwe Stad.
4. Binnen het nationale niveau kunnen spelers onderscheiden worden die vooral het nationale RO-debat willen voeren (RPB, NIROV) en bewakers van collectieve waarden als natuur en cultuur (VNM, Milieudefensie, Heemschut).
5. Op het lokale niveau spitst de discussie zich toe op drie soorten partijen: de gemeentelijke bestuurders, diverse vormen van (on)georganiseerde burgers (zoals middenstanders, boeren) en representanten van hoeders van natuur en cultuur.

Opmerkelijk is dat laatstgenoemden zowel uit de regio komen als uit hele andere delen van het land (zo had De Blauwe Stad onder andere te maken met randstedelingen die protesteerden tegen de natuurplannen in Groningen).

6. Zowel op het niveau van de nationale discussie als op dat van lokale initiatieven zijn uitgesproken voorstanders te vinden van 'Nieuwe Dorpen'. Hier liggen dan ook mogelijkheden voor coalities (zie *specifieke deelcoalities*). Het grote verschil tussen de diverse pleitbezorgers voor 'Nieuwe Dorpen' is dat de lokale spelers ND vooral als oplossing zien voor lokale sociaal-economische problemen. Voor de nationale spelers is ND veel meer een middel om de huidige RO- discussie te laten sprankelen.
7. Belangen op verschillende bestuurlijke schaalniveaus kunnen zowel fors botsen als elkaar versterken. Er is geen sprake van natuurlijke doorvertaling van beleid door de bestuurslagen heen. Integendeel. Steeds nieuwe coalities worden gevormd. Bijvoorbeeld: een provinciaal ontwikkelingsplan hoeft niet te sporen met gemeentelijke ambities. Maar een nationale discussie over nieuwe grenzen tussen groen en rood kan gemeentelijke ambities juist weer ondersteunen en zelfs legitimeren. Een voorbeeld van bestuurlijke variëteit is de rol van de provincie, die sterk wisselt t.o.v. gemeentelijke initiatiefnemers. Zij wordt zowel genoemd als belangrijke aanjager van plannen rondom een 'Nieuw Dorp', als een remmer van initiatieven.
8. Projectontwikkelaars vormen een categorie apart. Ze houden zich afzijdig van de nationale discussie en nemen geen echte positie in rond 'Nieuwe Dorpen'. Hun belangen lijken vooral gediend op het moment dat er geld te verdienen is met het realiseren van 'Nieuwe Dorpen'. In de huidige situatie worden zij pas relatief laat in het gehele proces betrokken.

Acties

9. De acties die de diverse partijen ondernemen, lijken goed te sporen met de rollen die zij bekleden. Aanjagers van de discussie doen prikkelende uitspraken in de media, beschermers van natuur, milieu en cultuurhistorie voeren campagne, signaleren en agenderen, beleidsmakers formuleren en toetsen beleid, etc.
10. Uit de acties blijkt verder dat met name de diverse wethouders reeds specifiek samenwerking zoeken met andere gemeenten. Zo werkt men in Noordoost-Friesland aan een gezamenlijke regiovisie. En zoekt men in Noordoost-Groningen samenwerking met een Duitse buurgemeente. Uit de gesprekken blijkt dat aan

deze samenwerking zeer veel waarde wordt gehecht. Als regio staat men sterker en probeert men te voorkomen dat men tegen elkaar uitgespeeld wordt of dat een voordeel voor de één direct nadelige gevolgen heeft voor de ander.

De samenwerking begint echter te knellen wanneer het op concrete 'Nieuwe Dorpen' aankomt. Dan zijn er nog steeds sporende belangen, als het verbeteren van de sociaal-economische situatie in de regio, maar spelen er ook tegenstrijdige belangen. Voor het imago voor de diverse gemeenten maakt het bijvoorbeeld wel uit binnen wiens grenzen het 'Nieuwe Dorp' komt.

Specifieke coalities en samenwerkingsmogelijkheden

11. De Vereniging Natuurmonumenten geeft zelf aan dat organisaties met belangen interessanter zijn dan organisaties met standpunten. Zij is dan ook op zoek naar een breed draagvlak voor initiatieven waarbij ruimtelijke kwaliteit vooropstaat, waarbij rood eventueel meebetaalt aan groen en waarbij bouwen in landschappelijk niet zo interessante gebieden moet kunnen als je tegelijkertijd waardevolle natuurgebieden opwaardert. (Zie tekstkader voor een impressie van huidige samenwerkingsverbanden.)

12. Voor de Vereniging Bond Heemschut is compensatie niet gelijk een optie waar men enthousiast van wordt. Zij beschermt dan ook geen natuur maar historisch waardevolle elementen in de gebouwde en ongebouwde omgeving. De Vereniging ziet echter wel mogelijkheden in het combineren van diverse belangen.

Als voorbeeld wordt genoemd het geschikt maken voor en toestaan van bewoning of werk van historische waardevolle oude boerderijen, teneinde zowel deze gebouwen als de terpen waarop ze gebouwd zijn, te behouden.

Men is tegen verandering, maar niet tegen vooruitgang. Als rekening gehouden wordt met historische waarden en structuren (zie tekstkader), kunnen

Coalities VNM

De Vereniging Natuurmonumenten zoekt in brede kring naar draagvlak voor een betere kwaliteit van het landelijk gebied.

In uiteenlopende projecten werkt men onder andere samen met:

Algemeen Verbond
Bouwbedrijven
VNO-NCW
ANWB
Vereniging Deltametropool
Unie van waterschappen
Vewin
Vogelbescherming
Wereldnatuurfonds
12 provinciale milieufederaties
Staatsbosbeheer
IVN
Individuele boeren

Historische waardevolle landschappelijke structuren

Wat zijn dat?

Denk aan:

- terpenstructuur in Friesland
- (oude) waterlopen
- karakteristieke bomen als eeuwenoud windscherm
- opgedroogde drinkplaatsen

landschappelijke innovaties ook volgens hen een verrijking van de toekomst zijn.

13. De milieubeweging neemt in eerste instantie als enige partij een positie in die haaks staat op die van mogelijke initiatiefnemers van 'Nieuwe Dorpen'. Nadere bestudering van de belangen van beide partijen leert echter dat er wel degelijk ruimte is voor coalitievorming. Beide streven naar het vergroten van de leefbaarheid.
14. Zowel Heemschut als Natuurmonumenten zijn recent op zoek naar een hernieuwde 'raison d'être'. Men zoekt naar een rol die beter past bij de huidige behoefte van de maatschappij. Het lijkt erop dat de waakhond respectievelijk belangenbehartiger *pur sang* veranderen in deskundigen en gesprekspartners. Initiatiefnemers voor 'Nieuwe Dorpen' zouden met een dergelijke coalitiegenoot hun voordeel kunnen doen.
15. Eén van de belangrijkste activiteiten van de projectleider van De Blauwe Stad was het laten sporen van de diverse belangen. Zo heeft er natuurcompensatie plaatsgevonden, is extra natuur gecreëerd, kregen natuurbeheerders een belangrijke rol in de nieuwe situatie (o.a. als landschapbeheerder of pachter) en is constant rekening gehouden met de belangen van de gehele regio. Uit de gesprekken komt naar voren dat dergelijke package deals ook op andere locaties uitkomst zouden kunnen bieden.
15. Op dit moment is het RO-beleid in beweging. Vooralsnog ligt er echter een wettelijk kader dat bouwen in het landelijk gebied niet eenvoudig maakt. Een landelijke discussie over toekomstig RO-beleid is dan ook niet alleen essentieel voor enkele nationale spelers als het RPB of het NIROV, maar ook voor lokale initiatiefnemers. Een coalitie tussen direct belanghebbenden op locatie en nationale spelers in de algemene RO-discussie ligt daarom voor de hand.

4.3. Voorbeeldproject en processchets

Processchets van "De Blauwe Stad"

Op basis van informatie afkomstig van de internetsite van De Blauwe Stad en een gesprek met een voormalig projectleider van dit nieuw te bouwen dorp in Groningen, hebben wij een schets gemaakt van het proces rondom de totstandkoming van De Blauwe Stad. Een korte introductie van deze case staat in het tekstkader.

De processchets geeft weer welke samenhang er in de acties van betrokken spelers is geweest. De processchets is gemaakt in Trinity-schemaconventie. Een toelichting volgt hieronder. De lezer-met-haast kan direct doorsteken naar de schets.

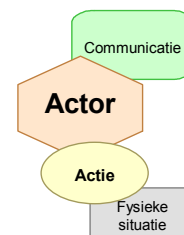
Gezien de beschikbare tijd voor deze analyse is uit deze processchets lang niet alles aan leerervaringen gehaald wat zou kunnen. De schets valt te beschouwen als een eerste slag. Ook stopt de schets op het moment enige tijd voorafgaande aan het schrijven van dit rapport (maart-april 2003). Er is geen schets voor de toekomst gemaakt. Toch vallen al een groot aantal zaken op, en kunnen lessen getrokken worden die van nut kunnen zijn voor toekomstige trajecten.

De Blauwe Stad

De Blauwe Stad is een project in Noord-Groningen, waarbij braakliggende landbouwgronden permanent omgezet worden in een groot meer, bos, natuur en woonruimte. Belangrijk voor het project is de achterliggende gedachte: met het realiseren van De Blauwe Stad wordt een belangrijke impuls gegeven aan het verbeteren van de leefbaarheid van de gehele regio; de bevolkingsdaling wordt tegengegaan, het voorzieningenniveau wordt weer acceptabel en er worden nieuwe vormen van werkgelegenheid gecreëerd. Bovendien wordt er extra natuur ontwikkeld.

De Trinity-modelleertaal voor multi-actor processen (Diepenmaat, 1997)

De Trinity-modelleertaal maakt het mogelijk samenwerkingsprocessen tussen en met vele spelers te doorgronden, plannen en sturen. Zij legt het accent op rollen en acties; voor drijfveren is de PAIR-matrix het aangewezen instrument. In combinatie wordt dus zowel aan de identiteit van actoren (PAIR) als aan hun activiteiten in samenhang (Trinity-modelleertaal) expliciete aandacht besteed. Trinity modellen bestaan in essentie uit zeshoeken, ellipsen, rechthoeken, rechthoeken met afgeronde hoeken en pijlen. Een legenda staat hiernaast.

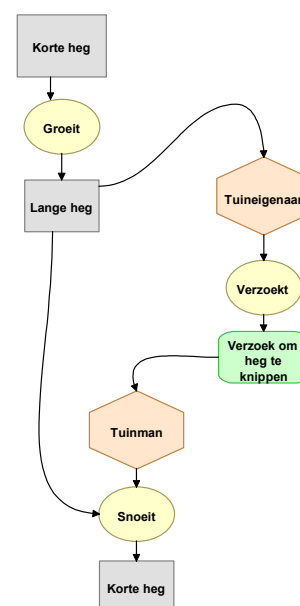

Door deze elementen te verbinden ontstaan samenhangende modellen van de acties van diverse partijen. Een voorbeeld staat hiernaast.

Merk op dat het voorbeeld een zinvol model is, omdat je a.h.w. “vanzelf” aannames doet over de PAIR-matrices van de tuineigenaar en de tuinman. Vervang bijvoorbeeld tuinman door fietsenmaker, en tuineigenaar door minister-president, en er resteert een aanzienlijk minder zinvol model. Dit illustreert de nauwe verwevenheid van PAIR- analyses en actormodellen (ze worden doorgaans simultaan gemaakt).

Door interactie tussen partijen expliciet te modelleren ontstaat een scherp begrip van interactiepatronen, een begrip dat bij een meer intuïtieve werkwijze vaak ontbreekt.

Zo gauw de patronen groeien, worden verschillende sferen of fasen duidelijk waarin het onderhavige multi-actor-proces op te delen is. Deze worden aangegeven met achtergrondblokken, voorzien van een nummer en een naam van de fase (zie de processchets van De Blauwe Stad voor een voorbeeld).

Saillante of merkwaardige punten in een proces kunnen specifiek voorzien worden van een genummerde vlag. De resulterende genummerde vlaggenlijst wordt dan voorzien van een toelichting (zie opnieuw voor een voorbeeld de processchets van De Blauwe Stad).

Hieronder volgt eerst een beschrijving van de door ons onderkende fasen in het traject van De Blauwe Stad. Aansluitend komen leerpunten aan de orde.

Fasering van “De Blauwe Stad”

De beschreven fasen zijn in de processchets terug te vinden in de vorm van gekleurde achtergrondblokken.

Fase 1 (1990): Er is een gedeeld probleem. Er is sprake van een afnemend voorzieningenniveau, vergrijzing, wegtrekkende jongeren, grootschalige braakligging van landbouwgrond en armoede onder de bewoners.

Fase 2 (1990): Het idee van De Blauwe Stad wordt geboren. Vanuit de zijlijn (niet vanuit bestuurders) ontstaat een revolutionair idee om een flink stuk grond onder water te zetten, het geschikt te maken voor recreatie en bewoning en zo een groot aantal problemen integraal en met aandacht voor de gehele regio op te lossen.

Fase 3 (1991): De Blauwe Stad als mogelijke oplossing krijgt officiële bestuurlijke erkenning. Het idee van De Blauwe Stad wordt opgenomen in een officieel document over de ontwikkeling van de regio.

Fase 4 (1995-1997): De Blauwe Stad krijgt een institutionele plek en een gezicht. Er wordt een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd en gekeken naar de uitvoerbaarheid. Het idee wordt concreter.

Fase 5 (1997): Er ontstaat breed bestuurlijk draagvlak voor een operationeel vehikel. Er wordt een projectbureau opgezet dat zich daadwerkelijk gaat bezighouden met het dichterbij brengen van de realisering van het idee.

Fase 6 (1998): Eerste planmatige activiteiten worden verricht. Diverse verplichte en niet-verplichte planinstrumenten worden zo ingericht dat er letterlijk en figuurlijk ruimte komt voor De Blauwe Stad.

Fase 7 (2000): Eerste aangepaste voorstel komt tot stand. Het plan wordt uiteengezet en bijgesteld op basis van reacties van diverse betrokkenen.

Fase 8 (2000): Forse inspraak leidt tot een gedragen alternatief. Het bestuurlijke inspraaktraject wordt doorlopen. Er komt van vele kanten inspraak. Suggesties e.d. worden bekeken, wijzigingen vinden plaats, er wordt onderhandeld.

Uiteindelijk ligt er een plan dat afwijkt van het origineel, maar wel gedragen wordt door de betrokken partijen.

Fase 9 (2001): Gedragen alternatief doorloopt verdere procedure en nadert realisatiefase. Het alternatieve plan gaat nu de laatste radars van de bestuurlijke molen

in en komt op het punt dat gestart wordt met het daadwerkelijk realiseren van het plan.

Leerpunten uit “De Blauwe Stad”

De leermomenten zijn in de processchets aangegeven in de vorm van genummerde vlaggen.

Vlag 0: Een breed gedeelde *sense of urgency* is essentieel voor latere samenwerking op een schaal als noodzakelijk voor De Blauwe Stad.

Vlag 1: Drie bestuurlijke niveaus onderkennen en erkennen de *brede* problematiek van Oldambt, waarmee een vruchtbare bodem ontstaat voor *out of the box* - ideeën. De *sense of urgency* wordt daadwerkelijk doorvertaald naar een bestuurlijk kader voor verdere activiteiten.

Vlag 2 en 3: Het oorspronkelijke idee van De Blauwe Stad komt vanuit de zijlijn. Dat is overigens typisch voor afwijkende ideeën. Atypisch is hier dat het - o.a. als gevolg van de integrale aanpak van de problematiek - in vruchtbare bodem valt; het krijgt hiermee een officieel bestaansrecht. Er is nog geen sprake van een gespreid bedje, maar een kasplantje krijgt hierdoor enige beschutting in dit vroege stadium.

Vlag 4: Vele bestuurlijke lagen omarmen het idee van De Blauwe Stad en geven er door de oprichting van een stichting een flinke duw aan. Commitment! Wel is het commitment nog steeds vooral bestuurlijk. Andere maatschappelijke partijen staan er nog steeds vrij ver vanaf. Ook dat is niet ongebruikelijk, veel partijen roeren zich pas als het echt concreet wordt.

Vlag 5: In een verkennende studie wordt het tot dan toe nog vrij open idee tastbaarder gemaakt; het krijgt handen en voeten, de nog vrij visionaire schets begint te landen.

Vlag 6: Voor operationeel werk wordt een combinatie van een stuurgroep en een projectbureau op- en ingericht. Opnieuw een concretiseringsslag, nu vanuit een organisatorische invalshoek.

Vlag 7: Bij grondverwerving is ‘snelheid niet een eerste vereiste’. Zorgvuldigheid tegenover huidige bewoners en grondeigenaren staat centraal. Er liggen vele gevoelige punten, en men is zich hier terdege van bewust.

Vlag 8 en 10, 11 en 12: Intensieve wettelijke inspraakprocedures worden serieus genomen; waar mogelijk worden *package deals* gesloten met diverse insprekers. In PAIR-termen wordt hier dus ‘gekanteld van posities naar belangen’. Wisselgeld was bijvoorbeeld: natuurcompensatie, extra natuurontwikkeling, meer natuur in beheer van Groninger Landschap en Staatsbosbeheer. Tevens belangrijk: huidige bewoners werd geen prijs geboden voor hun grond, maar een ‘toekomstperspectief’.

Vlag 9: Suggesties van insprekers en uitkomsten van *package deals* worden serieus verwerkt in nieuwe versies van de plannen.

Algemene observaties

We eindigen de bespreking van de processchets met een paar generale observaties.

1. De beginfase lijkt cruciaal te zijn geweest

Een nogal *out of the box*-idee krijgt al snel bestuurlijke legitimiteit. Een gegeven dat zeker aan deze bijzondere ontwikkeling heeft bijgedragen is de reeds genoemde *sense of urgency*. We vermoeden dat ook de individuele aard van de betrokken bestuurders een grote rol heeft gespeeld (*out of the box*-denken moet je willen en durven). Getoetst hebben we dit niet meer.

2. Het vervolgproces verloopt feitelijk heel regulier

Wellicht kan het specifiek in het leven roepen van verschillende organisatievormen als voertuig cruciaal benoemd worden, uitzonderlijk is dit echter niet.

Welbeschouwd komt De Blauwe Stad tot stand door een in hoge mate regulier proces, met als globale karakteristieken:

- een bijzonder voortraject;
- direct hierop aansluitend (en deels parallel) een bestuurlijk voortraject;
- aansluitend planprocedures met de daarbij behorende inspraak door maatschappelijke geledingen (individueel en georganiseerd), en
- nu en in de toekomst de realisatiefase met intensieve betrokkenheid van projectontwikkelaars.

3. Om het reguliere proces heen hebben zich echter af en toe flink overleg en onderhandelingen afgespeeld.

Uit gesprekken blijkt dat het contact tussen de verschillende partijen aanzienlijk verder ging dan het gebruikelijke informele overleg in de wandelgangen: het betrof wezenlijke onderdelen.

Deze observaties overziend rijst de vraag of het reguliere proces wel zo geschikt is voor het toch bijzondere karakter van een ingrijpende activiteit als De Blauwe Stad. Intensief meedenken, meewerken en meeontwikkelen van direct betrokken partijen, van begin af aan, is iets anders dan mogen inspreken verderop in het traject. Als verdere onderbouwing van deze stelling (naast de geconstateerde forse activiteiten naast het hoofdproces) zien we het feit dat één van de inspraaktrajecten in wezen een volledig alternatief ontwikkelingstraject geweest is, dat uiteindelijk de oorspronkelijke plannen zelfs verdrongen heeft (zie processchets fase 8).

De intensieve gesprekken in de zijlijn van het reguliere proces en het vrij radicaal veranderen van het een en ander op basis van plannen van buitenaf, suggereren op

zijn minst dat een breder proces na het begin meer op zijn plaats zou zijn geweest. Karakteristiek voor De Blauwe Stad is immers de ingrijpendheid van het concept, en hiermee de betrokkenheid van een breed speelveld met partijen die een *echt* belang op het spel hebben staan.

5. Conclusies en aanbevelingen

De doelstelling van dit onderzoek is drieledig: zicht krijgen op relevante partijen en kwesties, inzicht krijgen in drijfveren van partijen en begrip krijgen van processen die beogen een 'Nieuw Dorp' daadwerkelijk te realiseren. Media-impressie, PAIR-analyse en de Trinity-processschets hebben deze doelstelling ingevuld. Hieronder volgen eerst samenvattende conclusies. Daarna volgen aanbevelingen. Dit met het algemene oogmerk om de verdere discussie rond 'Nieuwe Dorpen' (ND) te bevorderen en toekomstige realisatieprocessen in een nieuw licht te stellen.

5.1. Samenvattende conclusies

Iets nieuws, maar wat? ND als breekijzer

Uit de media-impressie, de gesprekken en de PAIR-analyse blijkt dat vooral een breed ervaren ontevredenheid inzake de huidige ruimtelijke ordenings- (RO) praktijk ruimte biedt voor nieuwe concepten. Overheidsbeleid wordt als te star ervaren, het dogma dat stad en land gescheiden moeten blijven voorkomt niet dat Nederland 'verrommelt', de burger kan zijn ei niet kwijt. En het wordt steeds duidelijker dat een overheid alléén het niet kan. Partijen nemen hierdoor eigen initiatieven (opa en oma komen gewoon in de garage wonen; Vereniging Natuurmonumenten en de ANWB vormen een nieuwe coalitie ter bescherming van waardevol natuurgebied).

De huidige RO-praktijk, met haar starheid en dogma's, is aan herziening toe, daarover bestaat veel overeenstemming. Waarheen het moet, dat is niet helder.

De 'Nieuwe Dorpen' fungeren als *een prikkelend idee*, een *eerste sprong* in dit nieuwe voorland. Het inspireert en biedt ruimte, en tart bestaande denkbeelden en praktijken. Het combineert vele facetten, zoals economische, natuurlijke en historische vitaliteit van de omgeving. Tegelijkertijd zal het qua volume (in termen van bijvoorbeeld aantallen te herbergen bewoners, aandeel in de Nederlandse woonsituatie) noodzakelijkerwijs klein blijven.

Klein in praktijk, groots in het opschudden van de vastgeroeste praktijk en het creëren van zicht op nieuwe toekomst, dat is het beeld dat ontstaat bij ND.

Dat opschudden en prikkelen neemt vele vormen aan: ND katalyseert de discussie enorm. Een paar voorbeelden uit mediascan en gesprekken:

- Mag je een 'Nieuw Dorp' bouwen dat alleen betaalbaar is voor de rijken?

- In hoeverre sta je toe dat een collectief goed als natuur of open ruimte aangewend wordt voor het woongenot van een beperkt aantal individuen?
- Kun je een dorp bouwen voor een specifieke groep bewoners in een tijdgeest waarin integratie het sleutelwoord is?
- Hoeveel natuur mag je opofferen met of zonder compensatie teneinde de economische vitaliteit van een regio te behouden of te versterken?
- Wat beschouwen we in Nederland als waardevolle natuur?
- Kun je ruimte en natuur ook compenseren in het buitenland?
- Waarom die scheiding stad-platteland?

Discussie over ND op minimaal twee niveaus

Klein in praktijk, groots in prikkelen. Twee niveaus waarop over 'Nieuwe Dorpen' gepraat wordt. Twee niveaus die het verdienen eruit gelicht te worden.

De nationale discussie, met partijen als RPB, diverse ministeries, adviesraden, gebruikt ND als metafoor. Een uitdagend beeld om nieuwe richtingen in het RO-beleid te verkennen. Hierboven is er al het een en ander over gezegd.

Lokaal gaat de discussie juist over hoe een concreet 'Nieuw Dorp' gerealiseerd zou kunnen worden. Welke problemen spelen er in de regio? Onder welke voorwaarden en in welke vorm zou een 'Nieuw Dorp' uitkomst kunnen bieden? Wat is het voordeel van een 'Nieuw Dorp' ten opzichte van de uitbreiding van een bestaande wijk?

Deze discussies spelen op verschillende plaatsen in het land (o.a. de Randstad, Groningen, Friesland, Zeeland) en kunnen per locatie zeer verschillend van aard zijn (zo worden 'Nieuwe Dorpen' in de Randstad als mogelijkheid gezien voor het opvangen van de overloop van de steden en als middel om verschillende ruimteclaims mogelijkwerwijs te verzoenen. In minder dichtbevolkte streken denkt men na over 'Nieuwe Dorpen' als oplossing van de leegloop van bestaande kernen en als mogelijkheid om de regio economisch te revitaliseren).

De twee discussieniveaus oefenen sterk invloed uit op elkaar. Het nationale debat is de sleutel voor regionale en lokale stappen. Het Rijk bepaalt dat op het platteland niet gebouwd mag worden. Op hun beurt stimuleren regionale en lokale initiatieven weer het nationale debat en maken dit debat minder abstract.

Het gaat om mensen en belangen bij de discussie rond een concreet 'Nieuw Dorp', daarop word je nadrukkelijk gewezen. Ruimte voor andere initiatieven (vanuit het Rijk) en concreetheid komen zo bij elkaar.

Iedere lokale situatie is anders

Per locatie wordt een 'Nieuw Dorp' door andere partijen geïnitieerd (architecten, gemeente, burgemeester). Per casus heb je te maken met andere partijen (betreffende provincie, specifieke buurgemeenten, lokale milieugroeperingen, daadwerkelijke bewoners,

lokale grondeigenaren, lokale middenstanders, etc.). Steeds vinden zij elkaar in een unieke mix, met als uitgangspunt dat een concept als ND een middel kan zijn om uiteenlopende, specifieke, problemen in samenhang op te lossen (én meer én betaalbare woonruimte, én nieuwe economische activiteit, én instandhouden huidige dorpen; of het behouden van de rijkere elite die dreigt weg te trekken uit een grote stad).

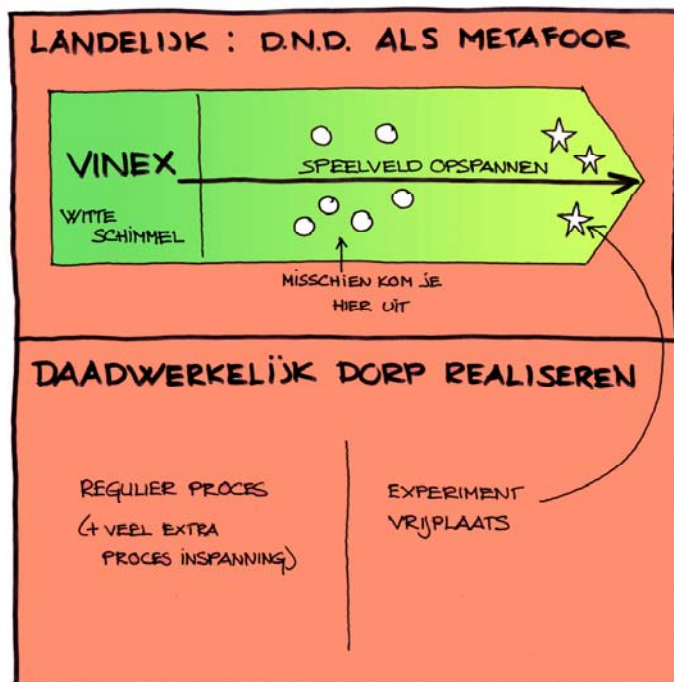
Een 'Nieuw Dorp', een nieuw proces?

"Een 'Nieuw Dorp' vereist een nieuw proces." Een geluid dat we verschillende keren hoorden. Men heeft weinig vertrouwen in de gangbare RO-praktijk als het gaat om 'Nieuwe Dorpen', of veranderingen in de verstarde RO-praktijk. Niet raar, gezien het feit dat ND juist een *reactie* zijn op de gestolde RO-praktijk.

Diverse malen is geopperd dat een soort experimenteerruimte waar de huidige wet- en regelgeving 'gewoon even buiten werking wordt gesteld' de meeste kans van slagen biedt.

De processchets van De Blauwe Stad heeft daarentegen een in hoge mate traditioneel karakter. Dat lijkt de roep om frisse en andere processen op het eerste gezicht te ontcrachten.

Toch buigt en wringt het plaatje van de traditionele procesgang rondom De Blauwe Stad. Het is veeleer zo dat een in hoge mate uniek proces in het keurslijf van de staande RO-orde *geperst* is. Dat De Blauwe Stad er komt, ligt waarschijnlijk meer aan de talenten van het procesmanagement, de breed erkende problematiek in de regio en

de breed aanwezige wil iets te realiseren, dan aan het feit dat de reguliere procesgang hiervoor zo geschikt was. Een aantal observaties:

- Het initiële spelersveld is veel breder dan het officiële planningsproces doet vermoeden. Dat projectontwikkelaars (als uitvoerenden van bouw) pas laat betrokken worden is niet zo'n probleem, maar vooral diverse lokale groepen (middenstanders, boeren, jongeren met weinig perspectief, etc.) zijn als directe belanghebbers veel meer medespelers dan beoogde insprekers. Dat komt omdat een 'Nieuw Dorp' veel meer is dan het bouwen van een aantal woningen.
- Het spel heeft sterke onderhandelingsstreken; deze onderhandelingen vinden ook in de zijlijn plaats.
- *Package deals* zijn belangrijke sleutels om verder te komen (zo kregen natuurbeschermingsorganisaties uitgebreide zeggenschap over de uiteindelijk behouden en extra gecreëerde natuurgebieden).
- De diverse bestuurslagen hebben soms haaks op elkaar staande, soms sporende ideeën. Van structurele bestuurlijke doorvertaling is maar weinig sprake.
- Er hebben intensieve interacties plaatsgevonden tussen partijen, zogenaamd in de zijlijn van het reguliere traject. Feitelijk werd hier echter de wezenlijke vooruitgang geboekt.
- Onder de misleidende naam van inspraak is feitelijk co-ontwikkeling gepleegd.
- Uiteindelijk is relatief laat in het proces een alternatief plan van buiten geadopteerd en de norm geworden.

Realisatie van een 'Nieuw Dorp' vergt, veel meer dan bij een uitbreidingswijk, intensieve betrokkenheid van de lokale maatschappelijke partijen. De staande RO-praktijk, waarin de overheid leidend is en partijen inspraak hebben, doet hieraan te weinig recht³.

Samenvattend geldt dat de reguliere procesgang het realiseren van een 'Nieuw Dorp' weliswaar niet *onmogelijk* maakt, maar dat veel spelbepalende onderdelen gewoon ernaast plaatsvinden. Dat is raar, want de reguliere procesgang beoogt feitelijk het gehele proces transparanter te maken en te ondersteunen.

5.2. Aanbevelingen

a. Maak een helder onderscheid tussen de rol van ND als prikkelend breekijzer, als metafoor in de nationale RO-discussie en lokale realisatietrajecten van 'Nieuwe Dorpen'.

---

³ Het is goed mogelijk dat eenzelfde overweging ook andere, meer structurele veranderingen in de RO-praktijk aangaat. Onderzocht hebben wij dit niet.

b. Richt verdere stappen op beide lijnen. Organiseer bijvoorbeeld zowel een nationaal debat als lokale bijeenkomsten.

c. Draag zorg voor een regelmatige kruisbestuiving tussen de (abstracte) nationale discussie en de (concrete) lokale trajecten. Dit omdat i) de nationale discussie randvoorwaarden zal scheppen voor lokale trajecten, en ii) lokale trajecten de nationale discussie voorzien van de broodnodige concreetheid, alsmede inzicht geven in legitieme belangen waar de huidige RO- discussie relatief blind voor is.

d. Besteed in een nationaal debat onder andere aandacht aan de vraag hoe er in de RO-praktijk meer ruimte voor 'avontuur' gecreëerd kan worden.

e. Maak op lokaal niveau onderscheid tussen trajecten. Een globale onderverdeling is 'Nieuwe Dorpen' onder de rook van grote steden versus 'Nieuwe Dorpen' midden in het landelijk gebied. Geef bovendien - los van deze grove tweedeling - rekenschap van het feit dat *iedere* lokale situatie haar *eigen* belangenveld en haar *eigen* karakteristieken heeft. Dit is relevant voor actoranalyse én procesontwerp.

f. Ontwerp trajecten inzake 'Nieuwe Dorpen' vanuit een aanzienlijk bredere scope dan alleen RO. Dit moet ertoe leiden dat het onderhandelen en samenwerken niet in de zijlijn plaatsvindt, maar een volwaardig onderdeel wordt van het proces. Dat geen reactieve inspraak plaatsvindt, maar pro-actief meewerken. Dat niet de overheid langere tijd het voortouw neemt in relatief isolement, maar dat alle partijen met een daadwerkelijk belang (een lokale PAIR- analyse kan behulpzaam zijn bij identificatie daarvan) al snel betrokken worden. Het ambitieniveau voor een goed procesplan is immers dat deze het proces *ondersteunt*, niet dat talentvolle mensen van goede wil er uiteindelijk toch wel doorheen komen.

g. Betrek in de nationale discussie de overweging dat institutionele herinrichting van het planproces, juist ook al aan het begin van het traject, wellicht de sleutel vormt tot een betere afstemming tussen de RO-praktijk en de wensen van burgers.

h. De Blauwe Stad heeft het reguliere proces behoorlijk op de proef gesteld. Desondanks is er vooruitgang. Er is alleszins reden deze procesgang nader te evalueren met het oog op lessen voor de toekomst. Een specifieke lokale PAIR-analyse en een meer gedetailleerde, integrale processchets kunnen grondslag zijn om de initiële lessen uit deze analyse verder uit te breiden en te onderbouwen. Dit levert vitale inzichten op voor toekomstige complexe trajecten inzake ND en verwante onderwerpen.

Bijlage: Media-impressie

Naam persoon	Naam organisatie	Relevantie voor ND
M. van Nunen	Voorzitter van de Brabants-Zeeuwse Werkgeversvereniging	Ziet niets in het idee om Zeeland te profileren als paradijs voor gepensioneerden en zorgbehoevenden. Het economisch beleid in de provincie moet zich blijven richten op een verdere ontwikkeling van de haven- en industriegebieden. (Provinciale Zeeuwse Courant, 8/1/03)
W. Ety	Projectleider van de Wieringerrandmeer	De kans dat het Wieringerrandmeer wél doorgaat is volgens hem groot. "In veel gevallen is het zo dat plannen vanuit het Rijk of de provincie ontwikkeld worden. In dit geval is het andersom."
L.Vermeulen-Geschiere M. Wiersma J. van Zwieten	Statenfractievoorzitter PvdA Statenlid (GroenLinks) Gedeputeerde (VVD, ruimtelijke ordening)	De Statenfractie van de PvdA en GroenLinks keert zich tegen compact recreatief bouwen in landschappelijk kwetsbare gebieden. Gedeputeerde Van Zwieten gaf aan dat het bij De Zandput gaat om een proefproject. Gaat het idee niet door, dan komt er een traditionele uitbreiding van het kampeerterrein met 200 tot 300 eenheden. (Middelburg, 13/1/03)
Piet Blauw	Voorzitter van de Stichting Beheer Natuur en Landelijk Gebied (SBNL)	Organisatie voor particulier natuurbeheer.
	NVM-AOG	"Alleen economische dragers kunnen platteland leefbaar houden".
Piet Jansen	Overijssels gedeputeerde	Portefeuillehouder voor landelijk gebied en water, vraagt aandacht voor het landelijk gebied.
Moeder en dochter Moerenhout	Burgers	Mogen van hun varkensstal geen kinderdagverblijf maken. Het buitengebied is bestemd voor landbouw en natuur en niet voor de opvang van kinderen, aldus GS. De gemeente Drimmelen reageerde verontwaardigd op deze uitspraak. De planologische commissie had immers geen enkel bezwaar
	Gemeente Drimmelen	aangetekend. Besloten werd om in beroep te gaan tegen het besluit van GS. De Raad van State verklaart het bezwaar van de gemeente ongegrond. Het kinderdagverblijf past niet binnen het streekplan. (BN/de Stem, 9/1/03)
	Gedeputeerde Staten	
	Raad van State	

Olaf Slakhorst	Milieufederatie Gelderland	Vecht o.a. het nieuwe bestemmingsplan van Nunspeet voor de agrarische enclave op de Veluwe aan (bij Raad van State) omdat te weinig rekening is gehouden met de Vogel- en Habitatrichtlijn.
Vogel- en Habitatrichtlijn	Europese Unie	Nederland is voor het Europese Hof van Justitie gedaagd wegens tekortkomingen in de uitvoering van de Europese Habitatrichtlijnen. De Nederlandse wetgeving ter implementatie van de richtlijn biedt onvoldoende beschermingsmogelijkheden voor het zogenaamde Natura 2000 netwerk. De mogelijkheid om de leefomgeving van een aantal beschermde dieren in de gaten te houden, ontbreekt, evenals wetgeving voor een aantal plantensoorten die beschermd worden op grond van de Habitatrichtlijn.
Minister Kamp	VROM	Heeft, na lobbyen van wethouder D. Stadig, toestemming gegeven voor de bouw van woonwijk Meer en Oever, ten zuidwesten van het Sloterpark in Osdorp, hoewel daar volgens de nieuwe regels voor geluidshinder van Schiphol eigenlijk geen woningen horen te staan.
	NIROV	Organisator van o.a. een debat over De Nieuwe Woningnood.
	Ministerie van LNV	Draagt vier gebieden in Winterswijk voor als 'habitatgebied'. Het gaat om het Korenburgerveen, Bekendelle, Wooldse Veer en Willinks Weust en omgeving.
J. de Jonge	Gedeputeerde Brabant (CDA)	“De Brabantse bevolking groeit sneller dan voorzien. Als gevolg daarvan moeten er de komende decennia tienduizend woningen meer gebouwd worden dan het provinciebestuur eerder wilde toestaan. De komende jaren moeten we de woningmarkt meer op de woonwensen laten aansluiten.”
	Rijk, provincie en gemeenten, geholpen door creatieve geesten in de regio	De Blauwe Stad: water, natuur, bos en woningbouw in een gebied van ongeveer 2000 hectare waar nu nog de landbouw het beeld bepaalt. Met de uitvoering van dit plan moet het Oldambt nieuwe mogelijkheden krijgen voor mensen en hun economische activiteiten.
Wim Deetman	Voorzitter Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG)	“Revolutie in de woningbouw nodig. Er zou een algemeen voorkeursrecht voor gemeenten moeten komen. Dat maakt hun positie sterker t.o.v. speculanten”.
	Vrienden van het Platteland	Opggericht door LTO met doel het behoud en versterken van het Nederlandse platteland en de duurzame land- en tuinbouw.

Ir. H. Roetert	Innovatiesteunpunt Wageningen	Conceptontwikkelaar van Innovatienetwerk Platteland.nl
	LNV	Subsidieert Platteland.nl

G. van der Werken	Lid Reconstructieteam Gelderse Vallei/Utrecht-Oost	In de zomer 2003 wordt een reconstructieplan aan de Reconstructiecommissie voorgelegd. Daarin staan voorstellen om de Gelderse Vallei in te richten voor toekomstig gebruik. In de commissie zijn onder meer boeren, gemeenten, milieuclubs, waterschappen en recreatieschappen vertegenwoordigd. Zij bepalen hoe de Gelderse Vallei er over vijftien jaar uitziet.
	Reconstructiecommissie	In de uitwerking van het POP voor Noord-Groningen worden suggesties gedaan om woningen te bouwen in 'Nieuwe Dorpen' en in nieuwe gehuchten. Het POP geeft aan dat extra woningbouw aan het Hogeland een economische impuls kan geven.
	Provinciaal Omgevingsplan (POP) voor Noord-Groningen	
	NLTO	De NLTO vindt dat deze woningbouw weggezet moet worden in en moet aansluiten op bestaande bebouwing. Gelet op de gevolgen voor de agrarische bedrijfsvoering is de NLTO tegen verstening van het buitengebied. De NLTO kan ermee instemmen dat uitsluitend bestaande bouwlocaties, zoals voormalige agrarische bedrijfsgebouwen en vervallen bedrijfsterreinen, worden benut voor landschappelijk wonen. (NLTO, 3/8/02)
P. Mekking	Woordvoerder Stichting Milieuvrienden Duiven	Heeft op de landelijke bijeenkomst van de SP in Arnhem geprotesteerd tegen de voortgaande verstedelijking van het platteland. "Nederland moet overstappen van een verstedelijkingsbeleid naar een open-ruimtebeleid".
J. Modder	Voorzitter KAN, vml. directeur NIROV	"Nederland moet 'Nieuwe Dorpen' bouwen." (de Volkskrant 28/10/02)
A. van den Brand	GroenLinks	Natuur en landschap blijken al twee jaar niet beschermd te zijn. Door een fout van de ministers van VROM en LNV is er sinds oktober 2000 geen wettelijke bescherming van natuurgebieden tegen de bouw van woningen, bedrijfsterreinen, kassen en stallen.
A. Miedema	Gemeente Groningen	Ambitieuze bouwplannen kunnen door speculatie met grond fors duurder uitpakken dan begroot. Daarom kiezen de bestuurders voor een vorm van ruilhandel met grote projectontwikkelaars.
M. Jansen	Plv. Hoofd Infomil	Raadgevend bureau op gebied van regelgeving van Economische Zaken.

Patrijzen		Twaalf patrijzen die in 1996 op een veld in Heerlen woonden, hebben de uitbreiding van de autoboulevard in 2002 met maanden vertraagd. Patrijzen zijn volgens de Europese Habitatrichtlijn beschermd.
B.J. Koekoek H. Boeschoten	Terca Staatsbosbeheer	Klei in ruil voor natuur bij Slot Loevestein.
	LNV	Het ministerie werkt aan een 'stimuleringsimpuls sociale infrastructuur', om nieuwe initiatieven mogelijk te maken.
K. Sykora	Hoogleraar Wageningen	Volgt met zijn vakgroep sinds 1992 de ontwikkeling van de vegetatie in de Millingerwaard.
A. Balmford	Projectleider internationaal onderzoeksteam	Toont aan dat het behouden van wilde natuur juist een economisch voordeel heeft boven de eenzijdige bebouwing van gebieden.
J. de Bondt	Gelders gedeputeerde	Hoogwaterplannen.
Companen	I.o.v. Alterra	Enquête over wensen voor natuur en groen, eind september 2002.
M. Meijerman	Gemeente Zwolle	"Beter met bos en recreatie". 15 kavels voor realisatie van buitenplaatsen, t.b.v. meerwaarde en financiering van 70 hectare nieuw bos.
NatuurBank Limburg	Natuurhistorisch Genootschap Limburg	De complete Limburgse natuur verzameld in één databank.
	Woonmij. Dinkelborgh in Denekamp Woningstichting Sint Servatius in Maastricht Aedes VROM	Twee corporaties in Twente en Limburg hebben bij het ministerie van VROM een aanvraag ingediend om vlak over de grens woningen te mogen aanbieden. Volgens Aedes moet hiervoor ruimte zijn. Volgens VROM is het in principe niet toegestaan om over de grens te bouwen. Ze beslist binnenkort. (Aedesnet, 14/8/02)
Edelenbosch	Gedeputeerde Drenthe	De provincie Drenthe vraagt voor het volgend jaar in totaal ruim 32 miljoen euro van het Rijk voor milieumaatregelen in het gebiedsgerichte beleid in het kader van de Stimuleringsregeling Gebiedsgericht Beleid (SGB), landinrichting en grondverwerving.
B. Muts	Directeur Polyfilm	Emmen. De provincie moet een zogenoemde 'verklaring van geen bezwaar' voor de bouw van een megabioscoop afgeven, maar vindt dat het plan de bebouwingsgrenzen uit het Provinciaal Omgevingsplan (POP) overschrijdt. Bovendien vreest de provincie voor aantasting van het karakteristieke eslandschap. Omdat de bebouwingsgrenzen worden
H. Weggemans	Gedeputeerde Staten (PvdA)	
	Provinciale Staten	
	WAB Werkcommissie Afwijking Bestemmingsplannen	
	POP Provinciaal Omgevingsplan	

	Gemeente Emmen	overschreden, adviseerde de WAB in mei 2002 negatief over het bioscoopplan. Dat advies is niet bindend. Het college van Gedeputeerde Staten meldde enkele maanden later dan ook dat ze in meerderheid wél toestemming wil geven. Het laatste woord is nu aan GS. Behandeling 4/9/02. (Dagblad v.h. Noorden, 27/8/02)
	Provincie Limburg	Het experiment 'Rood voor Groen' maakt de bouw (rood) van onder meer landhuizen en woningen in de groene buitengebieden mogelijk. De bedoeling is niet het promoten van bouw in groene gebieden, want de provincie is tegen 'verstening' van het platteland. Maar Gedeputeerde Staten willen groengebieden met een publieke functie verbeteren en daar is geld voor nodig. (De Limburger, 21/3/02)
Jacques Schraven	Voorzitter VNO-NCW	Kritiek op Vijfde Nota RO. De rijksoverheid (VROM) moet haar verantwoordelijkheid nemen voor ruimtelijke projecten van (inter)nationaal belang. Projecten daarbuiten zou het Rijk juist meer moeten overlaten aan regionale overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en burgers.
T. Metz	Auteur van "Pret Leisure en Landschap"	De verwoestende invloed van de vrije tijd in kaart gebracht.
G. Meijerink	Projectleider gemeente Voorst	"Het woongebied wordt ingericht op basis van het huidige landschap, waarin bos, lanen en open veldjes de boventoon voeren. De toekomstige bewoners mogen al in een heel vroeg stadium meepraten over het bouwplan". (Apeldoornse Courant, 28/8/02)
J. Boelhouwer	Gedeputeerde Noord-Brabant	Calamiteitenpolders.
A. Corporaal	Alterra	Onderzoeker landgebruik en waterhuishouding: boeren inzetten in waterhuishoudingsproblemen.
	VNG Vereniging Nederlandse Gemeenten	De trek naar de plattelandsgemeenten rondom de grote steden is groot, met stijgende huizenprijzen als gevolg. Starters vanuit de 'eigen bevolking' kunnen aldaar dan ook nauwelijks een geschikte woning vinden. In de periferie is dit probleem juist omgekeerd. Beleidsagenda "Werken aan een Vitaal Platteland".
	Gemeente Haarlemmermeer Oud-minister Pronk van VROM	De gemeente Haarlemmermeer onderzoekt de mogelijkheden voor het 'opvullen van open gaten' met maximaal 25 huizen. In Haarlemmermeerse dorpen onder de rook van

		Schiphol was woningbouw jarenlang verboden vanwege de geluidsoverlast van vliegtuigen. Oud-minister Pronk van VROM liet vorig jaar weten aan deze langgekoesterde wens tegemoet te willen komen. (Haarlems Dagblad, 14/1/03)
	Hogeschool Larestein	Houdt seminars op het gebied van platteland, landschap, RO in ruime zin.
L. Nieuwen-huijze	H+N+S, adviesbureau voor Ruimtelijke Planning en Ontwerp	Geeft een seminar op de Hogeschool Larestein. Gespecialiseerd in meervoudig ruimtegebruik en het conceptualiseren van de positie van waterberging daarin.
R. de Boer	Senior Adviseur RO Arcadis	Geeft een seminar op de Hogeschool Larestein over "Privaat-Publieke Samenwerking (PPS) en Plattelandsvernieuwing".
C. Hamsvoort	Landbouw-Economisch Instituut (LEI-bv)	"Waardering niet-prijzbare en niet-reproduceerbare goederen. Hoe om te gaan met ruimte, landschap, natuurwaarde, biodiversiteit in NL"?
P. Dordregter	Adviseur Openbare Ruimte, voormalig lid directieraad VNG	Notitie "Open land, groene steden" (PvdA), in 2001 opgesteld als tegenbod op de Vijfde Nota Van Minister Pronk. Visie RO in de 21ste eeuw.
Pronk	Voorm. minister VROM	
	Provincie Gelderland	Gelders Provinciaal Verkeer en Vervoer Plan (PVVP-2) Sleutelwoorden zijn samenwerking met alle overheden, afstemming met de andere plannen van de provincie voor Ruimtelijke ordening, water en milieu en maatwerk leveren voor de regio.
R. Moens A. Boon	Vereniging Natuurmonumenten	Signaleren in het beleid van het kabinet Balkenende niet alleen een grote bezuiniging, maar ook een neiging naar meer agrarisch en particulier natuurbeheer.
Minister Veerman	LNV (CDA)	De verschillende overheden moeten, in samenwerking met andere maatschappelijke partijen, ook durven kiezen voor nieuwe financieringsconstructies.
K. van Velzen	SP-Kamerlid	Wil minister van Natuur en Milieu zodat de economische belangen niet door dezelfde minister hoeven te worden verdedigd als de ecologische belangen.
	Gemeente Haarlem	Gemeente Haarlem wil dat de Raad van State het streekplan Kennemerland vernietigt t.b.v. een voetbalstadion.
	Raad van State	
	Rugstreeppad	19 beschermde plantensoorten en 20 beschermde diersoorten, waaronder de rugstreeppad, gooien roet in de plannen van
	Actievoerders	
	Gemeente Amsterdam	

	Raad van State	de gemeente Amsterdam voor de uitbreiding van het Science Park. Raad van State wil een referendum.
	Provincie Zeeland	Ontwerp voor een zogenaamde Natte As in de Delta.
J. van Zuylen	Jaar van de Boerderij	Vice-voorzitter Stichting Jaar van de Boerderij (2003). Directeur Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek.
J. van der Ploeg	Hoogleraar WUR en auteur	Auteur van "Kleurrijk Platteland".
H. Wiskerke	WUR	Leerstoel Rurale Sociologie.
F. Schoorl	Directeur NIROV	NIROV heeft o.a. een Netwerk Landelijk Gebied.
J. Prins	Vml recreatieplanoloog bij provincie Zuid-Holland	Wil van natuur die nu beschermd wordt en ontoegankelijk is voor het grote publiek, parken maken.
	Waterleidingbedrijven	Beheren natuurgebieden.
R. Moens	Natuurmonumenten	Ageren tegen het besluit van Veerman om de aankoop van natuurgebieden stil te leggen. "Natuurbeleid wordt compleet lam gelegd". Realiseren van EHS wordt bedreigd.
	Provinciale landschappen	
Minister Veerman	Minister LNV	Wil geen grond meer aankopen om geld te besparen en het accent in natuurbeleid verschuiven van natuurbeheer door professionele organisaties (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten) naar agrarisch natuurbeheer.
G. Frencken	Directeur Stichting het Limburgs landschap	Is het oneens met besluit van Veerman.
H. Meengs	Woordvoerder IPO	Provincies zijn verantwoordelijk voor het landelijk gebied.
	Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM)	Wil agrarisch natuurbeheer tot een succes maken.
	ANWB	Zijn voor EHS.
	Waterschappen	Zijn voor EHS.
H. Hendriksen	Ex-burgemeester van Cuijk, nu voorzitter van de reconstructiecommissie De Peel	Varkens en kippen moeten verdwijnen uit de buurt van kwetsbare natuurgebieden en dorpen.
	Zeven reconstructiecommissies	Herinrichting van regio's in Brabant.
L. Verheijen	Milieugedeputeerde in Brabant	O.a. belast met reconstructie.
	Burgers	Onderzoek toont aan dat een kwart van de mensen het liefst in een dorp zou wonen. Groener en ruimer dan in Vinex-wijk mogelijk is.
J. Mandos	Ex-burgemeester Borsele	Pleit voor 'Nieuwe Dorpen' om te voorkomen dat een plattelandsprovincie te maken krijgt met grootstedelijke problemen.
N. Beun en	InnovatieNetwerk Groene	Willen (debat over) 'Nieuwe Dorpen' om zo

H. Hillebrand	Ruimte en Agrocluster	een samenleving te realiseren die op duurzame wijze tegemoetkomt aan de wensen van burgers. (Trouw, 17/2/02)
E. Ermers	Bedrijfsleider buurtsupermarkt	Runt buurtsupermarkt in Mortel (Br) die is aangekocht met steun van de bevolking. (NRC, 8/11/02)
H. Verkampen	Stichtingsvoorzitter Mortel Belang	Kocht een pand en verhuurt dat aan supermarkteigenaar zodat de buurt een ontmoetingsplaats heeft. (NRC, 8/11/02)
Ten Have	Directeur Spar	Krijgt wel eens verzoeken om de terugkeer van een buurtsuper in kleine kernen. (NRC, 8/11/02)
C. van Boekel	Stichting Dorpsbelangen in Gassel (gem. Grave, Br)	Willen hetzelfde als in Mortel. (NRC, 8/11/02)
T. Doesburg	Lid Eerste Kamer, ex-gedeputeerde Gelderland	Ilvert voor belangen van de regio's. (de Volkskrant, 9/10/02)
H. Lenferink	Wethouder Arnhem (PvdA)	Luidt namens VNG noodklok over het aantal regels, vergunningen en inspraakprocedures bij bouwprojecten: moet worden teruggedrongen. (de Volkskrant, 5/11/02)
	VNG	Schreef rapport Tempo met regels aan VROM-minister Kamp. (de Volkskrant, 5/11/02)
D. van de Vondervoort	Burgermeester (CDA) Boekel (N-Br.)	Wil eigen regeling voor inwonende ouderen behouden. (de Volkskrant, 3/10/02)
J. van den Brink	Adjunct-directeur inspectiedienst VROM in Zuid-Nederland	Vindt regeling Boekel indruisen tegen het bestemmingsplan en de Wet RO en pleit daarom voor afschaffing. (de Volkskrant, 3/10/02)
	Ouderen (ca. 8-9)	Maken gebruik van de regeling in Boekel. (de Volkskrant, 3/10/02)
E. Janse de Jonge	Gedeputeerde Noord-Brabant (CDA)	Vindt dat gemeente zich aan de regels moet houden. (de Volkskrant, 3/10/02)
	Natuurmonumenten	Hebben brief geschreven aan Tweede Kamer over bedreiging van het landschap als gevolg van versnippering en verschaling. (de Volkskrant, 25/11/02)
K. Vriesman	Voorm. DG VROM, nu Directeur Staatsbosbeheer	
	Vereniging van Landschappen	
Minister Kamp	VROM	Schrapte de bebouwingsgrens die Pronk wilde opleggen aan gemeenten.
F. Asselbergs	Directeur Monumentenzorg	Er is niets zo veranderlijk als een monument. (de Volkskrant, 25/11/02)
K. Vriesman	Directeur Staatsbosbeheer	Met het landschap is het niet anders. Een hoogwaardige leefomgeving bestaat uit natuurgebieden en fraaie Hollandse landschappen, maar ook uit woningen en gebieden waarin gewerkt kan worden. (de Volkskrant, 25/11/02)
W. Flight	Woordvoerder bewonersgroep Don Quichotte	Zeggen vooral 's nachts last te hebben van windmolens. Op een hoogte van enkele tientallen meters

	Wetenschapswinkel Natuurkunde Rijksuniversiteit Groningen	waait het 's nachts vaak veel harder dan tot nu toe werd aangenomen bij de plaatsing van windmolens. Dat blijkt uit een onderzoek van de Wetenschapswinkel Natuurkunde van de Rijksuniversiteit Groningen naar geluidshinder door windmolens aan de Duits-Nederlandse grens in Oost-Groningen. (AgriHolland Nieuws, 11/2/02)
	Waterschap Zeeuwse Eilanden	Waterschap past het waterbeheerplan nauwelijks aan na inspraakronde. De meeste kritiek, voornamelijk van de ZMF, wordt weerlegd of voor kennisgeving aangenomen.
	Zeeuwse Milieufederatie	
Faber	Toen Staatssecretaris LNV	Hebben op 13/2/02 de Bestuursovereenkomst en het Uitvoeringscontract 2002-2005 voor de gebiedsgerichte inrichting van het landelijk gebied ondertekend. Rijk en provincies maken jaarlijks voor een periode van 4 jaar afspraken over de realisatie van rijksdoelen in het landelijk gebied.
Pronk	Toen Minister VROM	
Franssen	Voorzitter IPO	
De Vries	Toen staatssecretaris V&W	
W. Nuis	Burgemeester Tholen	Vindt dat het Rijk een ruim budget voor plattelandsvernieuwing beschikbaar moet stellen.
T. Föllings	Directeur Eskan	Eskan heeft onderzocht of het economisch haalbaar is om de leegkomende boerderijen en bijbehorende gebouwen, zoals stallen, om te vormen tot Boerderij Business Centers. "Eskan vindt dat het platteland de ruimte moet krijgen om haar eigen dynamiek te behouden".
R. van Ginkel L. Deben	Universiteit van Amsterdam	"Bouwen aan bindingen: sociale cohesie in Zoetermeer".
	Gedeputeerde Staten NH de gemeente Haarlemmermeer Schiphol Real Estate Bouwfonds Nederlandse gemeenten Nyenrode/DHV Management Consultants	Gedeputeerde Staten gaan deelnemen aan het proefproject 'Wonen in het Groen'. Doel hiervan is ervaring opdoen met de aanleg van een nieuwe luxe woonwijk in combinatie met groenontwikkeling. In het kader van het streekplan Noord-Holland-Zuid wil de provincie aansluiten bij de marktvraag. Dat betekent onder andere het bouwen van luxere woningen in het groen. De provincie wil echter ook zuinig zijn op de bestaande landschappelijk fraaie gebieden.
	Stuurgroep Bovenrivieren	Waarin provincie, Rijk, waterschappen en gemeenten samen aan het verbeteren van de veiligheid tegen overstromingen werken.
	Dorpen in het Rivierenland	Om de leefbaarheid van de kleine kernen in het Rivierenland te waarborgen zijn de komende jaren meer nieuwe woningen nodig dan nu worden toegestaan in een nieuw beleidskader. (de Gelderlander, 6/3/02)

	Milieudefensie	“Trek de groene grens” (www.milieudefensie.nl)
	NAJK	Zaterdag 30/11/02 discussieerden vijftig boeren en tuinders en vijftig burgers over samenwerkingsmogelijkheden met betrekking tot het open en groen houden van het Nederlandse platteland. Deze dag vond plaats op de biologische veehouderij De Beekhoeve in Kamerik en werd georganiseerd door LTO Nederland, het NAJK, Milieudefensie en Stichting Natuur & Milieu.
	SNM	
	Milieudefensie	
	LTO	

	Wet Inrichting Landelijk Gebied	Nieuwe wet die anders dan de voorloper, de Landinrichtingswet, niet voorziet in een stemming door grondeigenaren en grondgebruikers bij ruilverkaveling. Besluit ligt nu bij GS.
	Gemeente Doetinchem	De positie van het buitengebied rondom een expansieve stad als Doetinchem is geen gemakkelijke. Dat bleek gisteren tijdens een politieke forumdiscussie van boerenorganisatie GLTO in 't Onland. Doetinchem bouwt nieuwe wijken, legt wegen aan en geeft ruim baan aan nieuwe bedrijven. De stad is de economische motor van de Achterhoek. Maar er-omheen, nog binnen de gemeentegrenzen, ligt een eeuwenoud cultuurlandschap dat het verdient beschermd te worden. (de Gelderlander, 19/2/02)
	Boerenorganisatie GLTO	
	Rijk (EZ, LNV, VROM, VW)	Klimaatconvenant, 20/02/02, Gemeenten en provincies moeten voortaan serieus werk maken van de uitvoering van het klimaatbeleid. VROM stelt ±37 mln euro aan subsidies beschikbaar.
	Provincies	
	Gemeenten	
Peters	Gedeputeerde Gelderland (CDA)	Voor de provincie is de regio zo bijzonder dat kwalitatieve argumenten van cultuurhistorische en landschappelijke waarden de doorslag moeten geven bij toekomstige woningbouw. Om het buitengebied te beschermen heeft inbreiding de voorkeur boven uitbreiding. Vandaar ook dat de provincie dwarsligt bij de bouw van tachtig woningen aan het Zandpad in Opijnen. (de Gelderlander, 6/3/02)
	IVN	Natuurbeschermingsorganisatie.
	VROM	Maakt jaarlijks de Balans Ruimtelijke Kwaliteit.
	Twentse plattelandsgemeenten	Zijn bang dat de 5de Nota RO hen “op slot” doet.
H. Meinsma	Planologen en adviseurs	NL ontgroent en vergrijsst.

M. Bierman		
	NIPO	Onderzoek i.o.v. Milieudefensie, SNM en de Novib: “Natuur in de directe omgeving moet van 93% van de Nederlanders in mindere of meerdere mate behouden blijven”.
	Nederlanders	

W. Derksen	Directeur Ruimtelijk Planbureau	Noemt 10 onderwerpen die prioriteit zouden moeten hebben voor het kabinet bij het aanpakken van de ruimtelijke problemen. “Het is vooral een gebrek aan moed om politieke keuzes te maken op die plekken waar dat werkelijk nodig is. Daarnaast bedient de RO zich van verouderde concepten als ‘stad’ en ‘land’, terwijl de verklontering in het westen laat zien dat die begrippen niet meer behulpzaam zijn bij het (waar nodig!) open houden van ruimte, beschermen van natuur en cultuurlandschap, en vooral bij het creëren van gevarieerde ruimte”. (NRC Handelsblad, 18.02.03)
	Actiegroep Nieuw Knal Groen Leusden	
E. von Meijenfeldt	Auteur	Schreef: “Verborgene Ruimte. De ontdekking van ondergrondse architectuur”.
Kamp	Minister VROM	Wilde de regelgeving voor recreatiewoningen gelijkstellen met die voor reguliere woningbouw.
	B&A groep	Publiceerden in Cobouw een analyse: Zowel gemeenten als marktpartijen zijn op hun oude stoel blijven zitten, de eerste in de rol van planner en stuurder en de laatste in de favoriete rol van productie draaien van bouwstromen in uitleggebieden. Het is tijd voor nieuwe verhoudingen in de samenwerking.
	NVTL	Nederlandse Vereniging voor Tuin- en Landschapsarchitectuur.
	Stuurgroep Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie	“Panorama Krayenhoff, Voorontwerp Linieperspectief”, Utrecht, 2002. Bij de toekomst van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, een nationaal project voor cultuurhistorie en één van de tien grote projecten uit de

		Architectuurnota, gaat het erom hoe we een historisch gegroeide eenheid combineren met de eisen van deze tijd. Op 25 april 2002 is het Voorontwerp Linieperspectief gepresenteerd. Hierin staat een ruimtelijke koers beschreven voor de bescherming en ontwikkeling van de Linie.
--	--	--

	RIVM	“In de spanning tussen de vraag naar wonen en de vraag naar natuur zullen de te verwachten veranderingen in de landbouw gelijktijdig kansen bieden voor groen wonen, voor natuur en voor de landbouw zelf als beheerder van de groene ruimte. Om de kwaliteit van zowel wonen als natuur en landschap te versterken moet hieraan richting gegeven worden, bijvoorbeeld door verruiming van de planologische contouren van zowel de rode stedelijke omgeving, als van natuur en landschap”. (Natuurbalans, 2002)
	De regering	In het strategisch akkoord van 3 juli 2002 kondigde de regering aan dat zij natuurdoelen niet langer door aankoop van grond, maar door particulier agrarisch natuurbeheer wil realiseren.
	RIVM	Reageerden teleurgesteld op het beleid van de coalitie, die 90 miljoen wil bezuinigen op de aankoop van natuurgebieden voor de ecologische hoofdstructuur.
	Natuurorganisaties	
	Provincies	
Kamp	VROM	De plattelandsgemeenten mogen wat hem betreft blijven bouwen.
F. Dieleman, P. Hooijmeijer, A. van der Valk en G. Teisman	Hoogleraren	Betuigen steun aan Kamp. Zij relativeren de angst voor verlies aan groene ruimte. Wel vrezen zij voor een vlucht uit de steden. De kern van het probleem is volgens Van der Valk dat de ruimtelijke ordening de woningbouw in de steden niet op gang kan brengen. (Trouw, 25/11/02)
M. Schmitt	Stadsstedenbouwer Den Haag	Stellingname tegen de verschimmeling van dorpen in Groningen “Je moet toe naar een vorm waarin grote aantallen bewoners die buiten willen wonen dat ook royaal kunnen doen, en daarvoor een concept ontwikkelen waarmee die mensen

		volkomen tevreden zijn. Dat concept moet zo zijn dat het niet versnipperd is over tientallen dorpen en steden en daarmee het landschap verpest. Dat betekent een nieuw of apart landschap ontwikkelen”.
R. Bleijenberg	Auteur <i>Nooderbreedte</i> , Tijdschrift over architectuur, stedenbouw en landschap in het noorden van NL	Waarschuwt voor idealisering van het platteland en pleit voor een sterke rol van provincies in de formulering van nieuwe oplossingsrichtingen om de omgevingskwaliteiten voor de toekomst veilig te stellen, d.m.v. geïntegreerd gebiedsgericht beleid.

H. Elerie	Auteur <i>Nooderbreedte</i> , Tijdschrift over architectuur, stedenbouw en landschap in het noorden van NL	“De talrijke toekomstvisies en scenario's zoals de Visie Stadslandschappen, Nederland 2030 en de regiovisies concentreren zich vooral op een ruimtelijke analyse, maar schieten tekort in het duiden van de sociaal-culturele context. De plattelandsproblematiek kan en mag echter niet worden versmald tot een markt- en inrichtingsvraagstuk waarbij het landelijk gebied wordt opgevat als de achtertuin van de stad”.
H. Ferwerda	Dorpsbelangenbehartiger van Stitswerd en bestuurslid van Stichting Natuur en Landschap Eemsmond	Ageert tegen nieuw bestemmingsplan omdat het volgens hem aan wonen en cultuurhistorie voorbijgaat.
C. de Wit	WKW consultants for urban management, voorzitter STAWON	Vindt de benadering van de dorpslandschappen ook waardevol, omdat uitgegaan wordt van de stadsregio als samenhangende structuur en niet van stad en platteland.
J. Abrahamse J. Webbink	Auteurs <i>Nooderbreedte</i> , Tijdschrift over architectuur, stedenbouw en landschap in het noorden van NL	Schrijven veel over allerlei facetten van dorpslandschappen.
T. Haartsen	Sociaal-geograaf en auteur “Platteland: boerenland, natuurterrein of beleidsveld?”	Doet een aanval op vastgeroeste denkbeelden over het platteland en inspireert tot herbezinning op bestaande denkbeelden over het platteland.
	CBS	Rond 2040 wordt met 17,7 miljoen inwoners de maximale bevolkingsomvang bereikt.
T. Metz	Auteur/journaliste	Kritiek op de Nieuwe Kaart van NL. Namelijk dat het alleen kwantiteit laat zien, geen kwaliteit.
	KLB	Kritisch Landbouw Beraad.
T. Antonis	Actieleider Leefbaar Hulsel Gemeenteraad Reusel-De Mierden	De provincie doet moeilijk over bouwen in Hulsel. Kleine kernen mogen niet meer uitbreiden; alleen op open plekken binnen de

	Provincie N-Brabant	kom mag worden gebouwd.
R. Herngreen	Auteur “ De 8e transformatie, over planning en regionale identiteit”	Regionale identiteit ontstaat en verandert voortdurend, maar dreigt nu overspoeld te worden door snelle en ingrijpende ontwikkelingen in een footloose samenleving. Herngreen onderscheidt zeven transformaties die het eigen karakter van regio's bedreigen. In zijn pleidooi voor een offensieve benadering van regionale identiteit is een achtste transformatie noodzakelijk.
C. Zevenbergen	Dura Vermeer	In de toekomst zal NL drijvende kassen en zelfs drijvende steden moeten bouwen in de strijd tegen het water (WaterForum Online, 19/3/03).
	Kamermeerderheid van CDA, VVD, GroenLinks en D66	Pleitte er gisteren voor dat de aparte minister voor bouwbeleid bij Economische Zaken moet komen, omdat de bouw geen aparte status verdient en VROM deze taak liet versloffen. (Cobouw, 20/3/03).
	FPG	Federatie Particulier Grondbezit met 2000 leden en 180.000 ha grond.
F. Berendse	Hoogleraar natuurbeheer	Hele stukken agrarische landschappen zijn dood, achteruitgehold door intensivering van de landbouw, opgelegd door de EU. Agrarisch natuurbeheer heeft geen effect. Herstel van de natuur heeft te maken met een veelvoud aan factoren. Als je er slechts twee uithaalt en die verbetert is dat onvoldoende. (BN/DE Stem, 15/3/03)
	Provincie Noord-Holland	Werkt aan een nieuw beleid voor vrijgekomen agrarische bebouwing.
E. Janssens	Inwoner Oude Willem, een dorp in nationaal park Wold (D/F)	“Ik voel me steeds meer ongewenst in mijn eigen woonomgeving”. (Dagblad van het Noorden, 17/3/03)
	de Volkskrant	1/3 van de gemeentebestuurders vindt dat de provincies kunnen verdwijnen. Bij B&W van grote steden vindt zelfs 61 % dat. (de Volkskrant, 11/3/03)
	Van Erk projecten	Projectontwikkelaar Van Erk projecten houdt de gemeente Sliedrecht al bijna 10 jaar aan het lijntje bij de ontwikkeling van de Vinex-locatie Baanhoek-West. Hij eist meer geld voor zijn grond of een monopoliepositie. (Cobouw, 11/3/03)
	Gemeente Sliedrecht	
	WLTO	“Agrarische bedrijfsgebouwen in Noord-Holland die vrijkomen moeten bij voorkeur geen woonfunctie krijgen. Dit omdat nieuwe woningen op het platteland nogal eens de ontwikkeling van agrarische bedrijven belemmeren”. (AgriHolland Nieuws, 10/3/03)
	Alterra i.o.v. het	Heeft onderzoek gedaan naar trends en

	Natuurplanbureau	ontwikkelingen in de toekomst, en de gevolgen daarvan voor onze natuur. (maart 2003)
	Provincie Limburg	Hebben een overeenkomst getekend om met inzet van 47,7 miljoen euro de verstening van het landschap aan te pakken. Boeren krijgen bijvoorbeeld subsidies voor het slopen van ongebruikte stallen.
	Rabo Vastgoed BV	

	PON (prov. instituut) i.s.m. Eindhovens Dagblad	“Kiezen voor Brabant”. Deze studie brengt met het oog op de provinciale verkiezingen een aantal wensen van de doorsnee Brabantse kiesgerechtigde in kaart. Meest opmerkelijk is de voorkeur van de Brabander voor meer woningbouw op het platteland. (Eindhovens Dagblad, 27/2/03)
	Natuurlijk Walcheren	Nieuwe agrarische natuurvereniging (initiatief ZLTO) die zich gaat richten op verbrede landbouw, zoals streekproducten, agrotourisme en landschaps- en natuurbeheer.
	Europese Commissie	Brussel is een zogenoemde inbreukprocedure begonnen omdat NL niet voldoende maatregelen zou hebben genomen om de leefomgeving van de korenwolf te beschermen. (Trouw, 5/2/03)
P. Kurstjens	PPS bureau Landelijk gebied	Private partijen worden steeds vaker gezocht en ingezet bij het vergroten van de leefbaarheid van het landelijk gebied. Zoals bij De Blauwe Stad of reconstructie in Nood-Brabant. (Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening, nr. 1, 2001)
Fennema		
	Provincie	
	Rijk	
	Gemeente	
	Waterschap	
	Bouwbedrijven	
	Overheden	
	Veehouders	
	Mestverwerkers	
	Banken	
	Provincie Noord-Brabant	
	LTO Nederland	
	VROM	
	LNV	
Ed Braam	Wethouder Rijswijk	Provincie en Monumentenzorg willen geen toestemming geven aan een nieuwbouwproject dat de gemeente Rijswijk veel geld oplevert. (Haagse Courant 5/12/02).
	Bouwfonds Wonen	
	Provastgoed Nederland	
	Provincie Zuid-Holland	

	Rijksdienst voor de monumentenzorg	
	Nieuwe EU-landen	Zijn van invloed op het landbouwbeleid van de EU en de gevolgen daarvan voor Nederlandse agrariërs. (de Volkskrant, 7/11/02)
	Speculanten	Kunnen prijsopdrijvend werken. (de Volkskrant, 11/11/02)
J. Kamminga	Commisaris van de Koningin Gelderland	Provincie had miljoenen gestoken in een multi modaal transport centrum (MTC) tussen Arnhem en Nijmegen. De plannen gaan niet door omdat de maatschappelijke weerstand enorm was geworden. (de Volkskrant, 20/11/02)
J. Reijnen	Gelderse Milieufederatie	Was tegen MTC. (de Volkskrant, 20/11/02)
L. Scholten	Wethouder Nijmegen	Was ook tegen. (de Volkskrant, 20/11/02)
	Raad van State	Stelde de milieubeweging in het gelijk: plannen niet goed uitgewerkt. (de Volkskrant, 20/11/02)
	Ondernemers en investeerders	Hadden al geïnvesteerd in het MTC, o.a. door grond aan te kopen. (de Volkskrant, 20/11/02)
W. Derksen	Directeur Ruimtelijk Planbureau	Ruimte in Nederland neemt juist toe. Wat is Nederlandse natuur waard in Europees perspectief? (de Volkskrant)
	Verkeer en Waterstaat	Trekt met haar beleid (o.a. Nationaal Verkeers- en Vervoersplan) geheel eigen lijn, los van die van VROM.
	Kabinet	Gaat ook over de verdeling van de macht tussen Rijk, provincie en gemeente. Is in discussie in hoeverre RO gedecentraliseerd dient te worden.
F. van Dam M. Jokovi	Ruimtelijk Planbureau	Heeft project: Metamorfose van het landelijk gebied. (www.rpb.nl)
Pronk	VROM	Had plan voor rode contouren, maar dat is niet goedgekeurd. (de Volkskrant, 24/11/02)
	PvdA / commissie Peper	Heeft decennia VROM bestuurd. Tevens studie uitgevoerd Open Land, Groene Steden. (de Volkskrant, 24/11/02)
	SER	Heeft contourenbeleid van Pronk verworpen. (de Volkskrant, 24/11/02)
	ANWB	Willen andere vorm van planologie. (de Volkskrant, 24/11/02)
	Natuurmonumenten	Willen andere vorm van planologie. (de Volkskrant, 24/11/02)
	Vereniging Deltametropool	Willen andere vorm van planologie. (de Volkskrant, 24/11/02)
	Verkeer en Waterstaat	Is verantwoordelijk voor aanleg infrastructuur. (de Volkskrant, 24/11/02)
	Beleidsmakers	Bepalen waar en hoe er gebouwd mag worden. (de Volkskrant, 24/11/02)
	Raad voor het Landelijk	Heeft als taak strategische adviezen op te

	Gebied	stellen over het landelijk gebied voor LNV. (de Volkskrant, 24/11/02)
P. Smeets	Alterra	Niet alleen boeren (of juist niet) beschermen de natuur; ook stedelingen. Als de niet grondgebonden landbouw uit het agrarisch gebied verdwijnt, kan het vrijgekomen gebied naar wens van de bevolking gestalte krijgen. (de Volkskrant, 13/2/02)
	Dienst Landelijk Gebied	Maakt schetsen van natuurdoeltypen. (de Volkskrant, 13/2/02)
J. van der Ploeg	Hoogleraar rurale sociologie Wageningen en lid van de Raad voor het Landelijk Gebied.	Is tegen 'stadse fratsen', zoals stiltegebieden op het platteland. "Villabezitters die hun land laten stofferen door een boertje met een paar geitjes en een roodbonte koe is abject". (de Volkskrant, 21/1/02)

P. Kooij	Hoogleraar agrarische geschiedenis Wageningen	Over de druk van de steden op het landelijk gebied. (de Volkskrant, 21/1/02)
	Projectontwikkelaars	Willen volgens Kooij geen Vinex-locaties, maar mooie plattelandswijken. (de Volkskrant, 21/01/02)
	Nieuwe plattelandsbewoners	Zoeken volgens Kooij in hun riante optrekje in hun woonomgeving niet alleen ruimte, maar ook de oude waarden die ze met het platteland associëren (Rousseau-achtige romatiek en rust). (de Volkskrant, 21/1/02)
	Boeren	Gaan om elf uur 's avonds het hooi binnenhalen en dan gaan de voormalig stedelingen die nu op het platteland wonen klagen wegens geluidsoverlast. (de Volkskrant, 21/1/02)
	LNV	Stimuleren een soort agro-industrie buiten het directe zicht van de stadspattellander. Varkensflats met schattige kaasboerderijtjes als cover-up. (de Volkskrant, 21/1/02)
R. Vos	Vml Gronings PvdA-gedeputeerde, nu directeur van het projectbureau De Blauwe Stad	De Blauwe Stad is een nieuwe wijk die gebouwd wordt op het Schiereiland van Winschoten en waarbij eeuwenoud landschap wordt veranderd in een kunstmatig aan te leggen meer. Planning: 2011 realiteit. Betaalt mee aan het project (70 miljoen). Betalen de rest (230 miljoen). Zijn bang dat er in De Blauwe Stad alleen maar rijke randstedelingen en Duitsers komen wonen. (de Volkskrant, 11/1/02)
	"Overheid"	
	Consortium van bouwbedrijven	
	Communisten van de VCP	
J. Timmer	Architect in Scheemda	Presenteerden in 1990 hun plan voor het

W. Haasken	Gronings ambtenaar van LNV	Oldambtsmeer; is uiteindelijk de basis voor het huidige plan geworden. (de Volkskrant, 11/01/02)
	Gemeente Groningen	Hebben soortgelijke plannen voor ten oosten van de stad. (de Volkskrant, 11/01/02)
M. Borgstein	Onderzoeker aan het LEI	Houdt enquêtes over wat stadsbewoners willen van het platteland. (de Volkskrant, 11/3/02)
	Stadsbewoners	Willen rust, groen en ruimte ofwel: koeien en sloten met veel natuurshit. (de Volkskrant, 11/3/02)
	Boeren	Moeten volgens stadsbewoners vooral een toilet hebben en iets om te aaien: beheert het landschap. (de Volkskrant, 11/3/02)
	Boeren	Zien zichzelf als voedselproducent. (de Volkskrant 11/3/02)

Cor en Truus Uitentuis	Vakantieboeren	Exploiteren Edam Farm, een boerderij waar toeristen worden gehouden i.p.v. commercieel vee. (de Volkskrant, 15/1/02)
	Stichting de Boerenkamer	Propageert het logeren bij de boer. (de Volkskrant, 15/1/02)
	Gasten	Verblijven op de boerderij en zorgen zo voor de inkomsten. (de Volkskrant, 15/1/02)
A. van der Woud	Hoogleraar geschiedenis van de architectuur en stedenbouw aan de VU Amsterdam. Auteur van boek: 'Het lege land'	Voorspelt dat Nederland binnen afzienbare tijd een soort <i>Greater Londen</i> wordt. Idee van het oude platteland leeft alleen nog in hoofd. Confiscatie van het platteland door de stad is geen nieuwe ontwikkeling. (de Volkskrant, 9/1/02)
	Oost-Europa	Hebben landbouwarealen en -methoden waardoor de Nederlandse ten dode is opgeschreven. (de Volkskrant, 9/1/02)
	Verenigde Staten	
	Natuurmonumenten	Krijgt volgens Van der Woud vooral aandacht vanuit sterk nostalgische overwegingen. (de Volkskrant, 9/1/02)
G. Doornbos	Voorzitter LTO Nederland	Benadrukt dat boeren en tuinders nog altijd 70% van het Nederlandse grondgebied bezitten en beheren. Vindt wel dat groene ruimte open moet blijven. (de Volkskrant, 14/3/02)
	Rijk	"Hebben samen vijfduizend plannen voor de inrichting van Nederland". (aldus Doornbos) Zou volgens Doornbos nieuwe markten moeten ontwikkelen voor collectieve goederen als energie, water of biodiversiteit. (de Volkskrant, 14/3/02)
	Provincie	
	Gemeenten	
	Waterschappen	
	Stichting de nieuwe kaart	

	van Nederland	gebracht. Boeren en tuinders leveren hierbij veel in. (de Volkskrant, 14/3/02)
	LNV	Leveren de bewindslieden die verantwoordelijk zijn voor o.a Nota RO. Benadrukken volgens Doornbos (Pronk en Faber) te veel de scheiding tussen traditionele voedselvoorziening en aanleg van natuur. Gewenst: ontwikkelingsplanologie. (de Volkskrant, 14/3/02)
	VROM	
	Boeren en tuinders	Bezitten de grond. Pleiten voor multifunctioneel grondgebruik i.p.v. beperking in de groeimogelijkheden van de ondernemingen. (de Volkskrant, 14/3/02)
	EU	Koerst ook op multifunctioneel grondgebruik. (de Volkskrant, 14/3/02)

	NIPO	Heeft enquête waaruit blijkt dat Nederlandse burgers voedselvoorziening de belangrijkste rol vinden van het platteland en pas daarna recreëren. Dit is in tegenspraak met andere bronnen. (de Volkskrant, 14/3/02)
	Milieudefensie	Vindt dat groene ruimte open moet blijven. (de Volkskrant, 14/3/02)
J. Dirkmaat	Vereniging Das en Boom	Willen convenant sluiten met bouwwereld en gemeenten over de bescherming van zeldzame diersoorten bij bouwprojecten. (de Volkskrant, 31/1/02)
	Vlinderstichting	
	Vogelbescherming	
	Bouwwereld	
	Bestuursrechter	Kan bouwprojecten stil leggen als er onvoldoende rekening wordt gehouden met het leefmilieu van vogels en andere zeldzame diersoorten. (de Volkskrant, 31/1/02)
Faber	Vml staatssecretaris Natuurbeheer	Is volgens Das en Boom erg laks met de uitvoering van de Europese Habitatrichtlijn. (de Volkskrant, 31/1/02)
	VNG	Zou partij moeten zijn bij een convenant. (de Volkskrant, 31/1/02)
	LNV	Zou volgens convenant een gedetailleerde kaart met de habitat van bedreigde diersoorten moeten maken. (de Volkskrant, 31/1/02)
	Raad Landelijk Gebied	Natuurcommissie van deze Raad zou scheidsrechtersrol op zich moeten nemen in geval van geschillen (volgens convenant). (de Volkskrant, 31/1/02)
	Gemeenten	Zijn geïrriteerd over het toenemende aantal juridische procedures. (de Volkskrant, 31/1/02)
	Burgers	
	Projectontwikkelaars	

J. Fokkema	Neprom, vereniging van grote projectontwikkelaars	Staat positief over het initiatief rondom een convenant. (de Volkskrant, 31/1/02)
J. Nijhuis	Voorzitter Limburgse Werkgeversvereniging	Staat positief tegenover het initiatief rondom een convenant. (de Volkskrant, 31/1/02)
D. Frieling	Hoogleraar stedenbouw TUD	Drijvende kracht achter de Vereniging Deltametropool. Droomt van een mooi gecomponeerd stadslandschap. (de Volkskrant, 8/1/02)
	Deltametropool	Denktank en lobbyclub. (de Volkskrant, 8/1/02)
	Grote steden	Verenigd in Deltametropool. (de Volkskrant, 8/1/02) Behoud van platteland betekent dat je het moet durven ontwerpen en ontwikkelen. Niet steeds een nieuw schilletje erbij.
	Waterschappen	
	Kamers van Koophandel	
	Boeren	
	Natuur en organisaties	
C. Steenbergen	Landschapsarchitect, ook werkzaam aan TUD	Brachten landschapsarchitectuur en de geschiedenis van de grote droogmakerijen in beeld. Geven aan dat ontwikkeling van het landschap van oudsher een stedelijke aangelegenheid is. (de Volkskrant, 8/1/02)
W. Reh	Landschapsarchitect	
	Vereniging natuurmonumenten	Platteland beschermen tegen oprukkende bebouwing. (de Volkskrant, 8/1/02)
	ANWB	Draagt bij aan het veranderen van het landelijk gebied van een productielandschap in een recreatiezone. (de Volkskrant, 8/1/02)
	Boeren	Moeten tegenwoordig ook natuur beheren. (de Volkskrant, 8/1/02)
J. Kol	Hoogleraar (econoom) Tinbergen instituut	Vindt Europese landbouwbeleid immoreel (t.o.v. Derde Wereld) en vindt dat het leeuwendeel van de landbouw uit NL en EU moet verdwijnen. (de Volkskrant, 11/8/01)
J. Neutelings	Architect	Hebben voor de provincie Friesland nagedacht over dorpsuitbreiding. Hebben afkeer voor de Witte Schimmel. Volgens Claus doen gemeenten boodschappen met woningbouwcontingenten bij de provincie en geven dat door aan de dorpen. Gemeenten zouden veel meer visie moeten hebben. Volgens Kaan dient gemeente (veel harder) eisen te stellen.
	Provincie Friesland	
A. Geuze	Landschapsarchitect	
F. Claus	Architect	
K. Kaan	Architect	
	Gemeente	
	Stedelingen	Zoeken woon- en recreatieruimte op het platteland. Trekken naar dorpen omdat ze de drukte van de stad beu zijn, maar blijven zich stads gedragen.
P. Karstkarel	Auteur van "Kwaliteit vanuit de kern"	Publicatie rondom het denkproces van de provincie Friesland over dorpsuitbreiding.
	Boeren	Krijgen bouwclaims (in N-Br, Overijssel, Utrecht en Gelderland) als zij hun bedrijf slopen. (Cobouw, 14/9/02)
	Provincie Brabant	Geeft woningbouwkvavels uit in ruil voor het

		slopen van varkensstallen. (Cobouw 14/9/02).
T. Metz	Auteur o.a. "De utopie van het dorpsplein"	Heeft voor NRC een aantal dorpsmodellen beschreven (voornamelijk met VS als voorbeeld).
V. Dalm	Milieudefensie	Willen Groene ruimte open houden. Vergt o.a. effectief contourenbeleid.
	Stichting Natuur en Milieu	
	EZ	Lijkt zich volgens natuur- en milieuorganisaties weinig zorgen te maken over de schaarser wordende ruimte.
W. Duivendak	Milieudefensie	Vindt dat PvdA-stuk, commissie Peper, geen halt toeroept aan de verstedelijking van de open ruimte.
Maltawet		Wet ter bescherming van het archeologische erfgoed in de bodem en de inbedding ervan in de ruimtelijke ontwikkeling n.a.v. het Europese Verdrag van Valletta. (Malta, 1992) per 2004 in werking.
I. Bakker	DG VROM	Verwacht veel van het nieuwe beleidsinstrument 'ontwikkelingsplanologie'. (Financieel Dagblad, 1/4/03)
J.P. Balkenende	Partijleider CDA	Zijn het tijdens de formatie-onderhandelingen eens geworden over RO: Gemeenten en provincies krijgen in de toekomst meer ruimte om woningen te bouwen. (de Volkskrant, 4/3/03)
W. Bos	Partijleider PvdA	